

DOM IN SVET

LETNIK 39. V LJUBLJANI 1. JULIJA 1926. ŠTEVILKA 5.

1876—1926.

Pred petdesetimi leti je »Tugomer« v zgodovinski alegoriji upodobil nesrečo in sramoto slovenskega naroda in bolečino v tujo službo ukovanega rodu. Bil je čas, ko so ošabni očetje gospodarili brezpravnemu ljudstvu, votlo grmeli v zborih prvaki in molčali svétniki po tuji milosti: bil je čas hlapčevanja tujemu duhu in tujim častem, čas onemoglega ogorčenja in rodoljubnih krivic, čas tesnih in brezupnih src. Slovenska knjiga je bila edina priča naše samobitnosti in duševne nepodložnosti.

Takrat se je rodil IVAN CANKAR. Iz teh očetov in preko njihove dediščine je prišel, ker veliki duhovi se rodijo narodom na kljub in živijo sodobnikom v spotiko, da poveljajo, kar je bila od vekomaj vsejala vanje Dobrota in Modrost. IVAN CANKAR je živel zato brezdomen popotnik, da je z nasmehom šel mimo rodoljubnih čednosti svojih prednikov in izbičal oholost njihovih potomcev; izvolil je nebogljene in izgubljene in jih obdaroval z lepoto, da so mrli od njene obilnosti; oznanil je pravico Jernejevo, da je obudil zakon, ki še ni napisan za pravdo med gospodarjem in hlapcem, in odkril novo suženjstvo očetov sinovom v osvobojenje, prižgal je hrepenenje po pravici, ki ne ugasne, dokler se ne spolni, ker je žeja po pravičnosti, ki ni od tega sveta; z bolečino spoznanja je prekoval svoj narod, premeril globokost njegovega srca, poveljčal njegovo besedo in mu dal poroštvo nesmrtnosti; privzdignil je človeka iz zemlje in pokazal velikost in revščino človečanstva.

Bil je romar, vivec, stvaritelj.

Zato ob petdesetletnici slavimo srečo njegovega rojstva. Slavimo ta spomin radi vsega bridkega in veselega: radi njegovega življenja, polnega trpljenja in revščine; radi čiste službe lepoti, ki ne mine za njim; radi grenke resnice, ki se je spolnila iz njegovih neumevanih podob; radi preganjanja vse laži in neukrotljivosti njegovega srda, radi moči nad svojim časom, radi volje in stanovitnosti do konca — radi vsega nikdar poplačanega dela.

Slavimo IVANA CANKARJA, da obtožimo sami sebe radi grehov iz dni njegovega rojstva in še novih iz dni po njegovi smrti: radi slabosti in polovičarstva našega dela, radi dvoma in malovernosti v nas, radi žalosti in sramote sedanjih dni, radi potvare in zavdajanja src, radi skrunstva vsega duhovnega v našem svetu.

Slavimo IVANA CANKARJA najbolj radi vere v boljši svet in v tisto zadnje razodetje resnice, najskrivnejše in najočitnejše človeške bolečine, katere živa sled je njegovo delo. Slavimo ga radi diha večnosti v njem.

OSMERO PESMI.

(Idila.)

IVAN PREGELJ.

6. »Ta bolezen ni za smrt.«

S rečno ste se bili pripeljali gospa Marija in gospa Meta z gospodom Oreščem skozi mesečino v Begunje ali Betanijo, kakor je vso pot ponavljal starček, sahnoč kot šibko dete v sladkem varstvu ljubečih ga žensk, gospe Marije in gospe Mete; Marije, ki je boljši del volila, in Marte, ki se je veliko prizadevala (in bi vendar ne mogli povedati o njej, čemu je hlapca z vozom naročila v Radovljico in ne v Lesce), pa jo hočemo s tem svetopisemskim imenom odslej zvati, da ne bo nejasnosti spričo druge Mete v povesti, ki je z Okroglega. Marija torej in Marta. Tako se je vdajal stari šolnik občutju izvirne sreče v vlogi brata betanijskega Lazarja, bodisi, da mu je rastlo ugodje domišljane sanje iz mesečin, bodisi, da se je zavedal spričo telesne slabosti še živeje toplega zavetja sredi med Marijo in njeno skrbljivo sestro.

Kakor svojemu ljubljenu bratu ste sestro Marija in Marta postlali trudnemu gostu v najbolj zračni in najlepši sobi svoje Betanije, ogreli ga s čajem in odeli z bridko čistim perilom v trpko natrpanih blazinah, da je ganljivo neznaten tonil v njih. Že dremaje pa je trmasto hotel kljub pozni uri, da bi pisal svoji strežnici na Okroglo, Meti Okorn, kakor je brbljal, skrbni strežnici, ki ji vestnosti v oporoki ne bo pozabil, a naj netočnost domačega časoslova takoj popravi in naj je zlata žepna ura nič ne briga... Preden je dopovedal, se je izgubil v spanec, sestra pa ste odšli po prstih in vzeli gorečo svečo s seboj. Le nekaj trenutkov je bilo še slišati šum njiju obleke in bosih nog. Še pet ali šest pritajeno šepetanih besed, vzdih v molitvi, šum posteljnine iz njiju sobe, potem je zagrnila bajna tišina ambrozično ležišče njiju odisejskega gosta. Mesečina se mu je namreč razprostrla kakor svetlo zlata preproga ob posteljo, nočni hlad od Svetega Petra mu je rahlo trkal in pel na okna; pritajeno je šumela z desne voda Begunjščica, iz prostorov v pritličju je v rednih presledkih zabrnela struna v švarcvalderci. Noben pes se ni oglasil, noben fant ni voglaril, noben petelin ni bedel jutru naproti, ki je zorelo še daleč

in nizko za visokimi planinskimi vrhovi in najvišjimi zvezdami...

Tako bi zdaj pustili mirno spati svojega junaka, dokler ga ne bi zbudila s poljubom rožnoprsta Zora, če bi mogli ostati zvesti zahtevam pravilne in klasične idile, kakoršna je n. pr. Kosegartnova pesem v eklogah. Pa ne moremo, ker smo dosledno resničnostni in zato celó Mete z Okroglega nismo točneje imensko tipizirali. Ne moremo, ker idilični noči ni sledilo idilično prebujenje. Vrtnice našega ljubkega ženskega vzora, že omenjene Nežice iz eklog, ki je emblem elizijskega miru, nam bodo morale oprostiti, da bomo pustili viseti svojega junaka med življenjem in smrtjo, in to temprej, ker smo jih vljudno vnaprej potolažili, da se ni bati najhujšega, izposodivši si naslov za poglavje iz Janezove evangeljske besede.

Zgodilo se je torej, da je trudni svétnik zaspal, zaspala skrbna Marta, da ni zalajal pes, noben fant voglaril, noben petelin zapel jutru naproti, ki je zorelo daleč in nizko za planinskimi vrhovi in visokimi zvezdami. Marija kljub sladki tišini ni spala. Ni mogla. Nenadno snidenje s prijateljem mladih let ji je bilo obudilo spomine, ki niso ponoči, če smemo priletnim verjeti, nič manj nadležni kot kesanje v znani Gregorčičevi pesmi. Sestra Marija torej ni spala in je zato ostro čula, ker kljub svojim letom ni bila še prav nič naglušna, vsak šum noči. Štela je ure in četrti, ki so brnele iz švarcvalderice v pritličju, vznemirjala se ob trkanju mrtvaške ure v mrtvem lesu, slutila šum padajočih rosnih kapelj v drevju na vrtu in se zdajci povsem predramila, ko je zaslišala stopinje bosih nog v spalnici gospoda Orešca. Sapo je zadržala v pljučih in se vzpela po koncu. S pritajenim vzklikom (da bi zavpila, se ne bi spodobilo v idili) je zdajci zastrmela na vrata, ki so se iz svetnikove spalnice rahlo odprle in je v njih zrastle drobna, bela postava čudno mesečnega bitja. Neumno strahotne misli so za trenutje zavezale ženi vse kretnje. Potem pa je bila z enim gibom iz postelje pri mesečnem starčku, ga zajela krepko v svoje roke, da se ji je ves sesedel v objemu, in vprašala, kaj hoče. »Ura!« je šepetal jokavo kakor otroci, »ura! Ich lass' mir meine Uhr nicht stehlen!« Tiho, a z odločno silo je umela gospa Marija potolažiti spečega. Rahlo ga je sprevela nazaj v njegovo sobo

in posteljo, ga premraženega znova zadelala v blazine in obsedela ob njem. Šele prvi petelinji klic jo je dvignil. Čudno raznežena in bridko nemirna se je splazila nazaj. Skrbljivo je pogledala po sestri, ali spi. Marta je spala. Tedaj je Marija legla in stoprv začutila, da ji lice gori. Sama sebe in svoje dekliške sramežljivosti vesela, se je nasmehnila. In tedaj so ji ugasnili tudi vsi šumi: pojoči petelin, brnenje jutranje ure iz švarcvalderice, mrtvaški črv v mrtvem lesu, rosa, utrinjajoča se z mladega listja na vrtu...

* * *

Zdajci pa jo je vrglo po koncu in je strmela. Iz sobe od svetnika je stopila površno napravljena sestra Marta z resnim, čudno zaskrbljenim licem. Trenutno je stala Marija ob njej, jo prijela krčevito za roko in vzkliknila:

»Jezus, ali je umrl?«

»Saj veš, kako,« je menila kratko Marta, se hitela obleči, ne da bi še kaj rekla. Molče je nato odšla. Marija jo je slišala klicati hlapca Jako, naj takoj zapreže. Takrat se je gospa Marija šele prebudila iz čudne slabosti in otopelosti. Videla je, da je svetel dan. Od fаре je bilo čuti zvon, ki je vabil k maši. Žena je vrgla naglo obleko nase, šla nato počasi proti vratom v Oreščevo spalnico, pogledala skozi priprti vhod in planila nato naprej. Tedaj je vedela. Toneč v blazinah je hropel stari gospod, kakor da se duši. Lice mu je bilo neprirodno zardelo in zabuhlo. Zdajpajdaj se je skremžilo v tajnostni bolečini. »Gospod Frhancé,« je zastokala žena. Roka, ki mu je šla z njo čez čelo, jo je spekla. Blodno so iskale bolnikove oči v njen obraz. Ustne so se trudno razvlekale v nasmeh. Gospa Marija je slišala besede, ki jih ni umela:

»Odor suavissimus...«

Suh, vse telo starčevo pretresujoč kašelj je zapiskal bolnemu iz pljuč. Tedaj se je gospa Marija vsakdanje mirno zavedela svojega življenjskega poklica. Vdovištvo njeno je umrlo, materinstvo je znova živelo v starem telesu. Mirno je stopila po vodo, zmočila brisalko in jo ovila mehko bolniku okoli pekočih senec...

* * *

SL. 17. KRIŽANJE. FRESKA IZ CERKVE S. MARIA ANTIQUA V RIMU.

Ne zameri Levkoteja, ki si otela božanskega Odiseja iz valov in morskih vrtincev, ne zameri bela božica z usmiljenim srcem, da Te vtikam v to svojo kaj malo homersko pesem! Moralo se je zgoditi. Kakor sem namreč resničen, tako moram do zadnjega vestno beležiti zgodbo svojega junaka. Glej, pa se mu je zares zgodilo, da je Tebe, božica usmiljena, zazrl v svojem vročinskem prividu. Privid, boš vprašala, ali je privid resničen? Je, beloudna Ti vila! Tako vsaj trdi že Lajbnić, ki dovoljuje vidni svet v pesmi ob svetlu, ki vstaja v prividu, pijači in pesmi kot možni in zato vendar resničen svet. Da obrazovatelj le verjetno podaja in da le človek s prividom pravilno vidi! Podajam pravilno in ne vprašam dvomeč, da li ni videl in gledal junak moj pravilno. Je! Kot profesor po poklicu je gledal pravilno in videl nujno, kakor je videl. Kakor sploh more videti, občutiti in imeti star šolnik, ki je vsega sveta modrost in zlost zajel do dna — iz Homerja...

Vrglo ga je vznak in je verjel, da je pravkar splaval, kakor beremo v tej in tej knjigi nebeške odiseje, da je splaval z otoka mirne ljubezni na splavu v morje in se je zdajci nad njim v oblakih neba pojavil sirovi obraz sovražnega boga in je jezni bog

spregovoril: »Wasch? Bischt noch da, Ha-scherl? Werd' Dir schon heimleuchten!« In je zdajci strela razbila splav in vrgla bednega brodarja v valove, v meglo in mrak, da toguje v vrtincih, ko ga zalija sila mrzlih curkov in bridkih slapov, da ga kuha zavrela mrakotnih voda in omlednih pen. Brodar pa plava in se bori. Zdaj: zdaj se utrinja upanje v njem, da doseže obrežje in vzplava na suho. Zdaj: zdaj hoče verjeti, da se bosta preklala meglà in mrak in bo sinila skozi lepota sladke boginje z usmiljenim srcem in čudežno kopreno:

»Levkoteja, Levkoteja!«

Glej, želja živi! Megla se je preklala. Obličje bele vile se nagiblje iz višin.

»Levkoteja, Levkoteja!«

Stegnila je roko, pobožala, pomogla. Vrtinci se umirjajo, valovi ne šume, globina ne grabi in ne duši več. Levkoteja govori in dehti po sivki:

»Gospod Frhancé!...«

»Gospa Marija! Kaj se godi vendar z menoj?«

* * *

Bolni gospod Orešec se je zavedel motno in strmel. Nad seboj je zagledal človeka v duhovniškem roketu in s štolo in slišal njegovo besedo. »De profundis,« je slišal in se mu je beseda začela iz navade tiho utrinjati za glasno govorjeno, tako kakor stokrat v šoli, ko je ljubeče šel in blagohotno za besedo ljubeča mu, težko klasično besedilo prevajajočega dijaka: De profundis clamabo... Zdajci je umel do dna, da ga devajo v poslednje olje, in molil vdano, v mislih za obrednim besedilom: »Po tem svetem maziljenju in po svojem neskončnem usmiljenju, naj Ti odpusti Gospod, kar si pregrešil z očmi, ušesi, nosom, usti, rokami in nogami...«

»Po tem svetem maziljenju...« čuvstvuje trudno za zmisлом besede bolnik in vstaja mu neugodje, da bi povedal določno, izrazito:

»Prosim Vas, častiti! Man balsamiert doch die Lebenden nicht ein! Sicer! Če je v redu in če mora biti tako...«

»Mora biti, Frhancé!« sluti bolnik pomirljivo dobrotni glas gospe Marije. Vonj sivke ga prevzame do duše. Plava v ugodju, poje:

»Marija, Levkoteja! Otela si, otela si!«...

* * *

Budi se nejevoljno. Miru mu ne dajo, da bi spal. Zbit je. Vsi udje ga bole. Z bratom Petrom ležita v eni postelji. Brat Peter nagaja, ne pusti spati. Ne, saj ni Peter. Saj je sestra Anakleta v bolnišnici. Tako je! Za golico je zbolel, leži. Sitnari ženska vsak čas. Hoče meriti vročino. »Soror Anakleta! Tak dajte mir!« Ne! Ni sestra Anakleta. Strežnica Meta z Okroglega je. »Was will das Frauenzimmer?« Ob treh budi? »Meta! Verujte! Točnosti me ne boste učili! Ne Vi, ne nihče. Ich weiß meine Stunde! Mirujte! Ura je šele tri.«

»Kannst recht haben,« čuje bolni in čuti bridko sirovo roko na svojih udih. Roka razgalja, trka, tipa. Moška roka je. Beseda je tudi moška. Sapa tudi. Brinovec veje iz nje.

»Kannst recht haben, alter Scherb. Preiskati se boš pa le dal. Zato sem prišel. Nun, still halten!«

»Still halten,« se togo vdaja bolni v svojo usodo. Zdravnik preiskuje in govori sam s seboj, godrnjavs, ki mu je beseda zadirčna kakor brinovec, ki veje iz njegove sape.

»O Homannu iz Radovljice pač nisi še nikoli nič slišal. Si? Tem bolje. Veš, da ne razvaja, a da pomore, če le hoče. Če hoče, ne če more, umej!«

Bolnik se čudi, pozablja lastne boli in čuvstvuje z lečnikom, ki mu je beseda tako čudno žolčljiva. Medlo se spominja, da je čul pripovedovati o njem, kako malo sreče je našel v življenju. En sin se mu je ustrelil, drugi je znorel. Edina uteha mu je hči, katero je srečno omožil. Pa kdo ve, kako je...

Zopet se jadi po svoje zdravnik:

»Immer wieder der alte Dreck! Es beginnt lobulär, wird akut und erblüht als Pneumonia. Und speziell und immer gerade dem Homann. Hudič naj zdravi!«

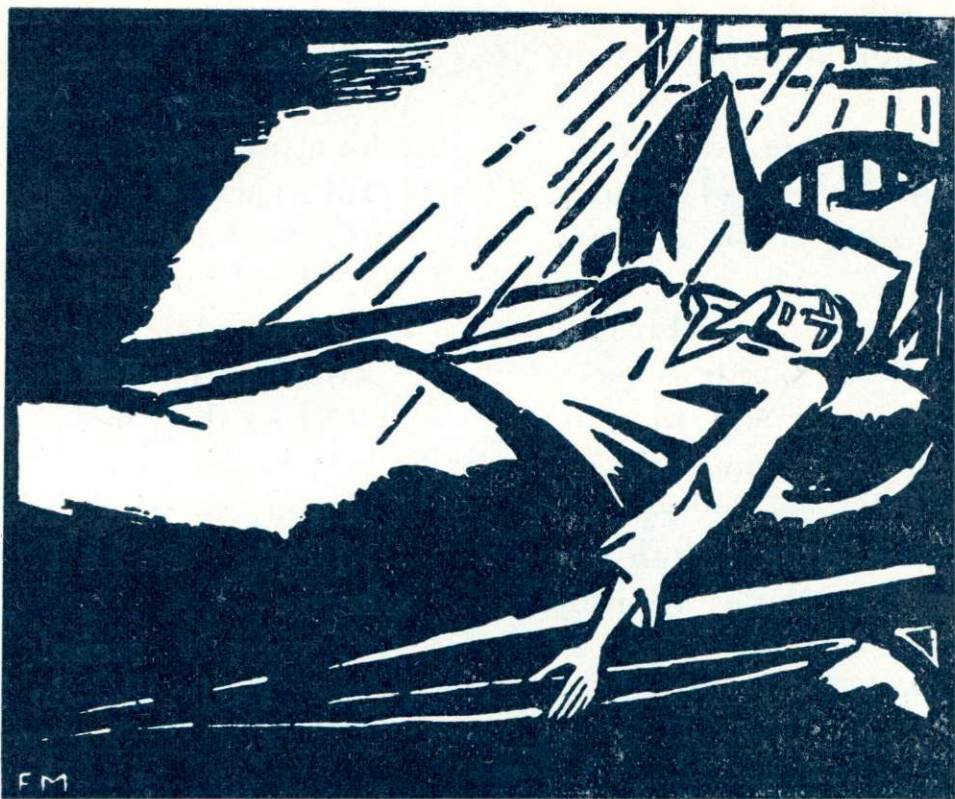
Zdajci se zasmeye bolestno:

»Involutio senilis. Sem res radoveden, kaj naj pri taki dispoziciji počne srce. Obs der alte Philologe überhaupt besitzt.«

»Ima srce,« vzklikne nato porogljivo, čudno zavistno. »Ima ga in prav mlado je, hudič ga vzemi!«

Bolnik je ob tej pikrosti našel vso zavest. Trudoma spregovori: »Gospod doktor, ne počutim se preveč slabega...«

Homann molči togo, uporno. Z desnico išče še vedno za utripanjem srčne žile. Z levico

SL. 18. FRANS MASEREEL, PRIZOR IZ BOLNIŠNICE.

pa je segel v žep. Po uro, da bi meril, verjame bolni in strmi vdano. Strmi in ne ume. Stari lečnik ni izvlekel ure. Zagledal se je v majhen medaljon, ki kaže neko sladko kodrasto obličje. Bolni oprezuje natančneje in se še bolj čudi. Staremu zdravniku teko težke solze po licu.

»O, gospod doktor!« prevzame bolnega brezmejno sočutje. »Vaša hči? Vaša vnukinja?«

Lečnik se rezko zdrami in skrije medaljon. Bruhne bolno: »Er stirbt...«

»Umrem!« se nasmehne bolnik vdano.

»In alle Ewigkeit nicht!« dogovori lečnik. »Will ers glauben?« Z medlim smehom pri-trdi bolni. Prečudno živo vidi. Nikoli v življenju ni tako. Brez koprene gleda staremu lečniku v razboljeno dušo, ume njegov žolč, dasi ne ve, odkod mu vstaja. Mrko motri zdravnik bolnega vrstnika. Za kratko trenutje se mu zgane mehko ob ustnah. Tiho, kakor da ga je sram, spregovori:

»Das Frauenzimmer, das Er vordem geschaut. Moja hči! Danes je tretji teden v grobu.«

»Gospod doktor,« skuša bolni sožalno dvigniti roko. Oni zmaje nejevoljno z glavo in vpraša: »An Pneumonie, meint Er? Zu dumm! Kakor bi za pljučnico sploh ljudje mrli. Vermeint immerhin schwerkrank zu sein?«

Bolniku se medejo misli. Ne ve, ali iz nove slabosti ali iz žolča, ki bridko kaplja iz

zdravnikove rezkosti in posmehljivosti. Le bolj sluti samo zmisel tega, kar Homann golči, sam zase, zmedeno.

»Ampak srce, srce. Ta prekleti kos mišičevja! Er seinethalben kann sich gratulieren lassen. Hat ja Leder statt Fleisch, Leder, Ochsenhaut...«

Bolniku gine zavest. Novi valovi ga prijemajo in mečejo v pošastne šume in vrto-glave vrtince. Zalijajo ledeno, kuhajo ogabno.

»Levkoteja, bela, z usmiljenim srcem, otmi!«

Zopet se bolnik zave, vidi. Homann se je z medlo mirnim obrazom nagnil nadenj. Zdajci se vzravna in oddahne, deje stanovsko:

»Ärger wirds nimmer. Jetzt mag er ruhn.« Bolnik gre z očmi za njim, ki je vstal, stopil k oknu in spregovoril nejevoljno, trdo z gospo Marijo. Gospa Marija je prikimala in gre iz sobe. Zdravnik se zopet približa bolniku, molči, kima z glavo in vpraša nato:

»Glaubt Er an Gott?«

»Verujem,« se oddahne bolni gospod. Oni molči. Nato pa se mu iztrga hripavo in sunkoma, da zalije vonj po brinovcu vse čut-nice bolnemu profesorju:

»Er glaubt es... Ich auch!«

Giblje z ustnami, ki se mu hočejo razvleči v strašen porog, kima z glavo, kakor ljudje s čudno krčnimi žilami. Govori sam zase, nehote:

»Ich auch. Sonst... sonst träte ich vor
Ihn hin und möcht' Ihn anbelln: Gott
Luder! Nieder mit Dir!«

»Zaradi hčere,« ve bolni, »zaradi mlade,
materinske. Na pljučnici je zbolela, pa ji
srce ni preneslo in mu zdaj že tri tedne v
grobu leži...«

Brezmejno usmiljenje in pomilovanje
zgane bolniku ves drob. Ne ve, kako. A našel
je moč, se vrgel iz blazin kvišku in molí
onemu proseče, sklenjene roke naproti:

»Herr Doktor! Sein Wille geschehe...«

Gott Luder! In Ewigkeit. Amen!« zahrope
zdravnik in omahne iz sobe. Nekaj trenutij
pozneje pa je čuti, kako psuje hlapca, ki
ga popelje nazaj v Radovljico. Hlapec Jaka
molči in trpi vdano. Pozna radovljiškega
dohtarja. Naj psuje. Ko bo doma izstopil, bo
dal srebrn goldinar za pijačo...

* * *

Vonj po brinovcu je ugasnil bolnemu v
čutnicah, prijetno dehti zopet po sivki in
sili veselo besedo na ustnice:

»Odor lavandulae suavis...«

Pol bedec pol blazneč doživlja bolni: blizu
je sladko obličje gospe Marije. Mrakove
razgrinja in meglo trga spred megličih se
oči:

»Levkoteja, bela, usmiljena...«

In Levkoteja govori. Golči z besedo in
glasom gospe Marije:

»Frhancé! Gospod Frhancé! Ali hočete
piti?«

In on hoče piti. Pil bi brezkončno. Iz nje-
nih rok, iz njenih oči, ki ljubijo, služijo in
trpe. Zanj trpe.

»Levkoteja! Gospa Marija! Kako si dobra,«

Ona se bolno nasmehne, ne odgovori. Bolni
se še bolj razneženo razvnema:

»Dobra si. Vsi ste dobri. Tudi oni nesrečni
iz Radovljice. Oni naj se ti smili, ne jaz.«

Gospa Marija posluša, ne ume. Po svoje
pripoveduje bolnik:

»Lej, hči mu je umrla, jaz pa ne bom.
Veš, da mu je moralo biti hudo. Kaj pa sem
jaz? Kaj so mu drugi? A žive in on jih
oteva. Le hčere ni mogel. Veš, da mora vreti
žolč v njem...«

Silno ganotje se polašča bolnika. Hlipa,
jok mu sili v grlo:

»Saj ga umem, saj ga. Gott Luder, je hotel
kleti, pa je molil za mano: In Ewigkeit.
Amen. Moliva, gospa Marija!«

Mehka trudnost vzame bolnemu zavest in
bridkost. Ko zopet živi, mu je dobro. Le
prav na dnu duše leži nekaka tiha bojazen,
čudna radovednost.

»Marija!«

»Gospod Frhancé!«

»Nisem skusil, ti si. Ali je velika sreča biti
zakonski? Ali je blagoslov?«

»Morhda je, Frhancé!«

»Otroci, kaj ne?«

»Otrhoci.«

»Pa sreča, tiha, popolna sreča —«

»Srheča je, karh verhjameš vanjo. V
srhečo.«

»Verjeti v srečo! Marija, in Ewigkeit.
Amen. Verjemiva do konca.«

Kakor v sladko pesem sahne bolnik. Že
ne vidi več, že ne sliši več. Le vonj gre z
njim, sladki vonj po sivki.

Odor lavandulae domesticus...

* * *

»Betanija!« se budi bolnik v zavest in
čuti, da je vstal v življenje. Oči so jasne, v
udih ne trga in ne kljuje več, dušecha teža je
spadla s prsi. Lastno telo in življenje okoli
živi v odpočite čutnice, misli in čuvstva.
Gospod Orešec se je dvignil v blazinah. Ima
svetlo sobo, z oknoma, ki gledata v večerno
nebo. Zdajzdaj bo to nebo zažarelo v šumeči
poletni zarji. Glas zvonov lije s solncem v
sobo. Delopust zvone. Zunaj pred oknom je
šum človeških glasov. Bogvedi, da so prav-
darji, gospa Meta — Marta, občinarji, doktor
Jurič. Ljubi Bog! To trenutje so se spora-
zumeli in gospa Marija je zapela srečno:
»Meta! Bog Ti plačaj. To si prhav storhila.
Sosed, mirhni sosedi so vendarhle božji bla-
goslov.« Gospa Meta, ki je skrbna Marta, še
rahlo trpi, da je popustila: »Blagoslov
božji! Saj veš, kako! V Begunjah ne!« »Tudi,
tudi. Verhjemi!« sili gospa Marija. »Tudi,
tudi! Verjemi!« ponavlja veselo in vdano
gospod Orešec za glasom gospe Marije.
zlekne nazaj na ležišče in počiva v ugodju
brez konca. Zvon je utihnil, šum človeških
glasov se je razbegel. Le še pesem večernih
murnov utriplje glasneje, le sape s planin
trkajo na okna in zarja šumi polno kot ne-
skončen nebeški slap...

Tihe stopinje v sosednji sobi dramijo go-
spoda Orešca. Posluša napeto, ugiblje za
zvoki, ki jih ne pozna. Postaja mu nadležno.
Slika dveh golobov vstaja staremu šolniku

v spomin: bronastemu menihu sta sedla na rame, grulita in se sklanjata in ne moreta vstran.

»Poljubljata se,« doume rahlo vznemirjen in zasramočen stari gospod, »lepe reči to. Ta Jurič pa Anica, ta mladec, ki naj grško ume in še kaldejsko, ta deklica, emblem elizijskega miru.«

Stari gospod nima časa čuvstvovati. Mladenič je zdajci spregovoril na glas.

Če ti je prav, Anica, pa prosim že jutri tvojo mamo za te. Pa še gospo teto. Hočeš? Preden odidem. Hočeš?»

»Seveda hoče,« misli šolnik. Potem pa se zave samega sebe, sanj svojih v boleznih in ga obide mehka bridkost:

»Seveda hoče! Le jaz nisem ne hotel ne mogel. Sein Wille geschehe in Ewigkeit. Amen!«

* * *

Glasna beseda je zbudila znova gospoda Orešca in je videl, da je jutro. Ob glasni besedi je iskal zmedeno in ni našel takoj, kje je. »Meta, moja strežnica,« je iskal ob glasni besedi, »ali sem na Okroglem?« Tiha, proseče pomirjajoča govorica gospe Marije, ga je stoprv potolažila:

»Tu notri spi, govorite bolj tiho!«

In Meta se vda, a ni bolj tiha. Kako bi, pri vseh svojih skrbih.

»Pa da so res preboleli? Saj ste dejali takisto, žlahtna gospa?«

»Prebolel je, hvala Bogu.«

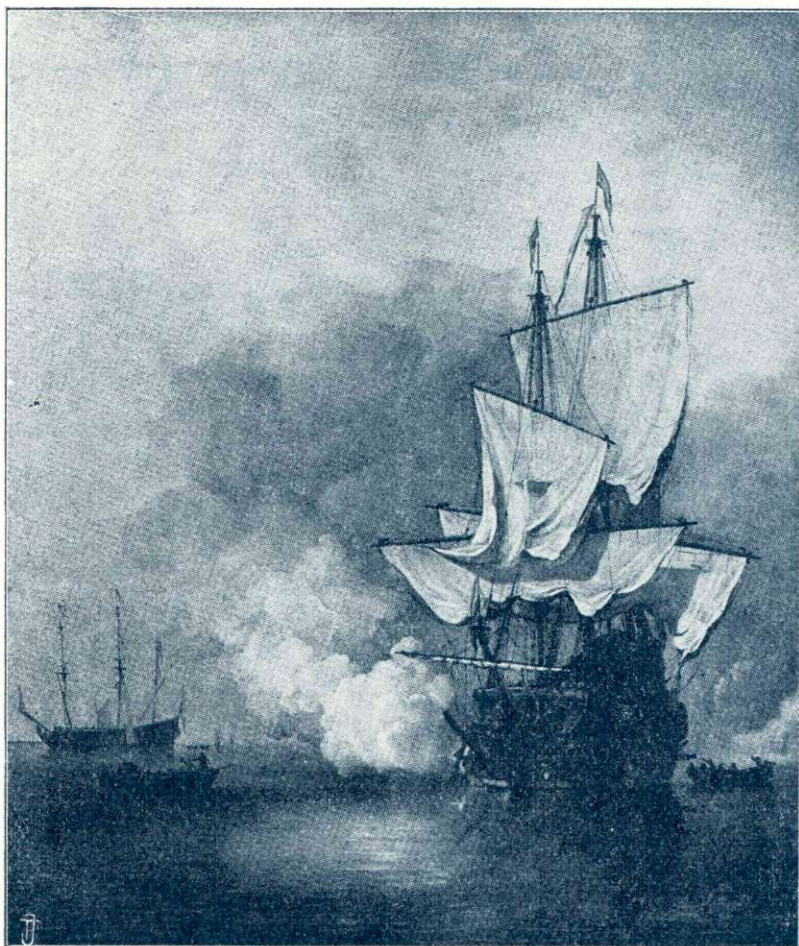
»Uh! Saj sem takoj vedela, ko sem za mašo dala, pa se na Brezje obljubila. Bog pomagaj, da je res tako.«

»Le tiho, le tiho!«

»Seveda. Zato, ker spi. Naj spi siromak. Uh, saj je kakor otroci. Kar nič si ne ve pomagati. Koliko strahu sem prestala ta teden.«

Neskončno radovedno posluša stari gospod, kako ga ocenjuje njegova Meta. Vznemirja ga rahlo, a mu je tudi všeč. Zato je pač ni najel, da bi ga milovala kot negodno otroče. Zato ne, pač pa da mu gospodinji in ga po želji postreže. To že! O gospodinjstvu naj pa le pripoveduje. Da jo prašiča skrbita, ki nočeta več tako slastno žreti. Da bo Sovka telila. Da so vaški otroci v črešnjo na vrtu zlezli pa ji veje polomili.

»Le tiho, le tiho,« prosi zopet gospa Marija in Meta se trudi, da bi ustregla. Vljudno

SL. 19. VILJEM VAN DE VELDE, STREL IZ TOPA.

hvali mleko, ki ga ji prilija gospa Marija h kavi, medli v hvali o kruhu.

»Oh, gospa! Pri taki oskrbi, saj ni čudno, da je gospod prebolel, zahvaljen Bog in Mati Marija...«

Potem pa govori zopet o sebi in svojih skrbih. Da včasih ne ve, kje se je še glava drži. Da je bila Jerici iz mlina za birmansko botro. Da je bilo dekle že skoraj na oklicih z Mežnarjevim iz Naklega.

»Moja Hero,« se spominja gospod Orešec. Meta pa nejevoljno, da so se skopuški stari zaradi sedemdesetih goldinarjev pri doti sporekli in da zdaj s poroko nič ne bo, pa ji je Jerice žal, ki nikoli boljšega ženina našla ne bo.

»Taki segolteži, pomislite, gospa. Zaradi sedemdesetih goldinarjev.« Sama bi jih od svojega dala in bi jih, če bi le za trdno vedela, da se bo gospod zopet popravil in bo mogla pri njem ostati in služiti...

Tu je premagalo gospoda Orešca. Zaklical je. Osupli ste stopili ženi k njemu. On pa je velel:

»Sedemdeset goldinarjev, ste rekli? Dajte jih iz mojega, Meta.«

»Gospod!« je zaklicala Meta in polile so jo solze.

»Prav,« je menil nekam zmedeno stari gospod. Strogo in uradno je dejal nato:

»Ali pa veste, Meta, da časoslov doma prehiteva za četrto uro?« Strežnica je zastrmela, se nato skesano našla in dejala:

»Saj je ne bom več golsnila, gospod. Da so le spet živi in da govore.«

In gospod Orešec je živel in govoril, dokler se ni Meta potolažena vrnila na Okroglo. Stari gospod je bil s samim seboj zadovoljen. Prebolel je bil hudo bolezen, utrpel za tujo doto sedemdeset goldinarjev, izgubil zlato uro, a se smel nadejati, da bo prav radi te ure imel pri svoji strežnici mir ..

Krepil se je od ure v uro, iz dne v dan. Stregla mu je gospa Marija. Gospa Meta, skrbna Marta, je imela svojega posla dovolj. Tako je vstal šibek sicer, a veder v solnce in sinjine gorenjskega neba. Odisej v Betaniji je bil skoraj pozabil svoje Itake na Okroglem. Okroglo ga ni pozabilo. Strežnica Meta je sporočila, da se bosta Jerica iz mlina in pa Mežnarjev vzela.

»Moja Hero,« se je nasmehnil svetnik in se ozrl zmedeno na gospo Marijo. Listala je po drobni knjigi ob njem.

»Berete?« je dejal proseče. »Dajte na glas, da bom še jaz slišal.«

Gospa Marija je začela brati. Starček pa je ostrmel in strmел do konca. Vdano, da ne bi motil, tiho, da bi se pesem njenih sladkih besed ne razbegla.

Odor lavandulae ... persuavis ... (Dalje.)

OKAMENELOST.

MIRAN JARC.

Ostro občrtala je vsejasnina drevesa, hiše, ceste ... Predmet vsak razkriva se določen kakor lik, odločen kot mejnik. Širno sinjina se boči nad okamenelim svetom.

Ljudje po ulicah, na cestah, v parkih (kot da razstavil bi puščobne lutke) se zakonito krečejo. Kioski strme v obrisih jarkih kakor sohe ob poti v tempel lažnih sproščevanj.

Ob vili kockasti se plaho skriva magnolija. Boji se li cveteti? Mar sebe vidi mrtvo tam na zidu, kjer sonce riše ujetnico samotno? Kako bi upala se tu cveteti.

Obsekani kostanji v strogi vrsti nemijo kakor sužnji prikovani, proseč v belino vseosušajočo, ki žarko vzpeta iz obzorij sklanja se nad zemljo in nad človekom mrtvim ...

Vse: skladnost geometričnih podob, omrežje urnikov, pregraj in mer, števil in zakonov ... brezbesedje ... Široko zeva v strogem redu mir, kot da reži se ogromen okostnjak ...

PESEM.

MIRAN JARC.

So šele v naju kraji oživali?
S pogledi sva kot zarja prebudila
vsak grm, cvet ... Kaj si se začudila,
bojiš se dalje po tej poti beli?

Po vejah, preko jase se srebri
življenje v čisti sončnosti ...

A midva sva obstala v tej bleščavi,
molče je segla senca po planjavi:
Ne smeva dalje v pozabljenje sinje,
predaleč vtisnil bi spomin stopinje.

TRENOTJE.

MIRAN JARC.

Le enkrat biti v vsem kot svit, kot dih,
drevo z drevesom, biti brez imena ...
Postoj! Od samega zavzetja tih
je gaj, igravo sončna je koprena
zapredla tebe, mene, brezo mlado
v krog čarovit. Skrivnost se razodeva:
O, sestra, znanka davna, kje iskala
si pota, ko sva se nekoč razstala ...
Odgovor v nemo izzveneva.

V brezčasju ti in jaz in breza mlada ...
A drugič da prispeva po tej poti?

Le enkrat biti v vsem kot svit, kot dih!

ZRNO.

JANEZ JALEN.

Andrejec orje, Andrejec, mlad gospodar.
Tema se bo naredila, ne bo dooral no-
coj. Na vse zgodaj bo jutri zopet na
njivi, da preobrne preostale brazde, povleče,
vseje in zabrana še pred vročino, ko konji
muh ne prenesejo: »Bi stopil za spoznanje

bolj hitro, če bi bila o svetem Jakobu noč dolga, kakor ni; pa komaj dahne med večer in jutro. Skoraj ni vredno leči tisto uro. Ne počiješ tako ne; samo udje zastanejo, da vstajaš zjutraj kakor bi te s križa snemal — — —.

»Ko bi vsaj konje imel, kakor jih nimam. Rjavko sem moral prodati, da sem Neži doto izplačal. Stara je zredila že deset žrebet; vidim; rada bi hitela, pa ne more, reva. Letnica? Pelje za pol, nagaja za dva. Bi jo priganjal, pa bi jo v rasti skvaril —«.

»Da bi vsaj imel koga, ki bi mi konje vodil. Ona? Bog ne daj! Taka kakor je. Naj se ji kaj primeri. Bog ne zadeni! — —«

»Seveda, če bi zmogel za hlapca. Pa moram še pestunja sam biti.«

Na ozarah je bil svojemu naistarejšemu, svojemu Drejčku, razgrnil našivno rjuho, mu dal šibo v roke, da bi se igral z njo. Otrok ie, pregret od solnca, zaspal. Pa še v spanju drži šibo v roki.

* * *

Andrejec orje. Hodi za drevesom, kakor bi bil zvezan v sklepih; Andrejec, mlad gospodar. Kdor bi ga sodil po postavi, ne po obrazu, bi ga cenil na šestdeset, pa jih je komaj poltoliko dopolnil.

Drejček je vstal. Majhen je, še krilce nosi, ne zna še dolgo klicati ata in mame. S šibo v ročici stoji na koncu njive in posluša, kako ata konjem ukazuje. Andrejec se vznevoljuje: »Da se je moral zbuditi. Sedaj bom še z otrokom imel opraviti.« Dopoveduje mame: »Sedi, Drejček, sedi! Nazaj na rjuho sedi! Te bodo konji pohodili.« Pestunja —.

Drejček je vseeno pristopical h konjem, maha s šibo in jih poganja: »Iii — Iiii — Iiiii —«

Andrejec nič več ne toži, da ima slabo izbrana konja, nič več, da ga ni, ki bi mu jih vodil. Nič več. Posadil je Drejčka na drevo med ročici, Drejčka, ki s šibo maha in konje moti. Nič mu jih ne brani; potrpežljivo jih miri in skrbno pazi na otroka, da bi mu pod lemež ne padel in se še lahko z njim pogovarja: »Hitro zrasti, da mi boš konje vodil. Pa ne bova več vpregala tehle dveh. Konje — ha da bodo vsi gledali...«

»Hi — iiii — hii — iiii —« poganjata oba v mraku domov. Andrejec bi rad leta pognal. Hi!

* * *

SL. 20. REMBRANDT, MLADA MATI.

Andrejec orje, gospodar. Močne in pametne konje ima; lahko bi sam, pa mu vodi Andrej, da se dela navadi. »V brazdo! — K sebi! — Od sebe! — Naprej! Udari črno, kaj bi se muhovala! —« ukazuje Andrejec Andreju.

V brazdi za njim hodi Rozalika in pobira v košaro še zaostale izorane krompirje. Jožek pobija črve in podjede, Ciril odnaša kamenje z njive.

Na ozarah je Andrej ustavil.

»Poženi! Kaj se obiraš!«

Boječe prosi Andrej: »Naj jaz odorjem eno brazdo, samo eno.«

Zavriskal bi, tako se je razveselil sinove prošnje: »Drevo te bo malo metalo; pa le poskusi.« Spustil ga je med ročici, zaobrnil, vžgal črno z bičem: »Da bi se leno prestopale, ko njegov najstarejši orje prvo brazdo. Mrha. Hi!«

Andrejec zopet sam orje. Nič več ne ukazuje, nič več ne uči. Svoja polja vidi, kako jih obdelujejo njegovi fantje; Andreja, ki orje — kako bi kdo drugi kot najstarejši? — brata mu vodita razborite konje, Joža in Ciril, in za njim branata.

Kako? Saj konji dobro vlečejo, pa je Andrejec dvignil glavo in jih priganja: »Hi, hi, hi!«

Rad bi naglo preoral skozi leta.

* * *

Prav nalašč je postal za drevjem na groblji, da jih je od daleč gledal, svoje fante. Andrej orje. Ciril mu vodi. In kakšen par! Ha! Rdeče je domalega za celo bajto! Ha! Mladi dve! S staro Joža vlači.

»Eee, moji fantje. Bog bodi češčen in zahvaljen!«

Stopil je do voza. Kdor bi ga po postavi sodil, ne po obrazu, bi ga na trideset sodil, pa jih ima že nekaj nad šestdeset. Uprl se je v vrečo semena, da ga nasuje v sejavnico. »Norci! Nasujejo v eno vrečo, ko bi lahko v dve. Kdo bo prevzdigoval tako težo!« Že vpije Joža z njive: »Počakajte, da se ne prevzdignete. Bom jaz seme postavil na tla.«

Andrejec seje: »Dobri so moji fantje, ni čudno, da so na Rozalikini svatovščini tako rade plesale dekleta z njimi.«

Beseda svatovščina mu je zgrenila misli: »Seveda, saj mu bom dal, Andreju. Pa ne še koj. Naj Hribar s svojo Marijanico še malo počaka.«

Seje, seje, seje. Nikamor se mu ne mudi. Fantje kakor za stavo proganjajo konje: »Hi, hi, hi.«

* * *

Fantje orjejo. Z dvema paroma orjejo. Andreju nihče ne vodi. Ne brazdajo zemlje v srde in razore, na ravno orjejo, po novem orjejo, Andrej je ukazal. Vse je zorano in z branami zavlečeno, pa ga ni očeta, da bi vsejal.

»Saj ne veš, če bo prav sejal v ravno.«

»Ne utegnemo čakati; konji so preveč nepokojni.«

»Če si upal na ravno orati, še vsej!«

Vedo, da ne bo očetu prav, pa brata priganjata Andreja:

»Vsej ti, Andrej!«

»Vsej, vsej!«

Andrej. Ko bi vsaj pšenice v sejavnici ne bil pomel z roko. Sedaj ga vsako zrno prosi: »Vrzi me ti, Andrej, vrzi po novem, vrzi po svoje. Andrej! Andrej!« Z njive mu kliče preorana zemlja: »Gospodar boš! Andrej! Gospodar! —«

»Andrej seje. Seje v prst, ki jo je po svoje preoral. Seje — seje — seje.

Spet je postal Andrejec na groblji, da bi se poveselil svojih fantov. — »Kaaaj? Andrej sam seje. In Joža in Ciril mu vlačita; da jih sram ni.«

»Če otroci ne vedo, kaj je prav, pa stopim pred konje in jih ustavim. — Eee, oha! — Ko bi pa Ciril zavpil — hi — bodo vsi štirje naenkrat pretegnili, pretegnili moji konji. In če bi Andrej vprašal, počemu sta obstala, bosta Joža in Ciril oba naenkrat pognala: Hi! —«

»Ne grem sejat, naj sami po svoje; saj so tudi zorali tako, da ni njivi podobno. Ne grem. Ne bom se bodel z njimi. Naj jih mati prime, kako so mi grdo naredili, jih bo bolj zapeklo.«

Seje, seje upornik Andrej. Andrejec pa, mogočen gospodar, gre po lastni zemlji upognjen, gre klicat na pomoč njo, slabotno proti trem korenjakom, proti lastnim sinovom, mater proti otrokom, Andrejec, ostarel gospodar: »Naj jim ona pove, naj jim le...«

* * *

Nazaj na polje se vrača Andrejec, pameten gospodar. Občuti, kakor bi bil stopil na kačo in odskočil zadnji trenutek, da ga ni pičila: »Bog bodi češčen in zahvaljen, da se nisem zaletel, in tisočkrat češčen in zahvaljen, da si mi ženo ohranil do današnjega dne; njeno srce, da si nam ohranil. Kaj bo sama suha pamet. Srce!«

»Res, je zemlja moja in konji so moji, orodje je moje, vse je moje, do smrti moje, tako je v pismih trdno zapisano. Zapisano? Ha.« — — — — »Zares boli šele tista krivica, ki ni nikjer zapisana, da je ne moreš pred sodnijo gnati. Tista, tista! Gorí v človeku in večji del jo s pijačo gasé. Ooo, če bi Andrej začel! Kakor je bil do sedaj priden, tako bi bil potem po godu lump. Jaz bi ga klel, njega, namesto sebe.«

»Nič ne pomaga. Tudi pelin mora biti pri hiši, da se zdravje varuje. Enkrat ga eden pije, drugič drugi; danes sem na vrsti jaz.«

Obstal je pri vozech. Njegovi fantje povešajo oči; komaj se ga upajo pogledati. Andrejcu je grenko, skoraj noče beseda iz ust: »Prav, Andrej, prav. — Seveda, vsaj poskusiti je treba po novem. Če se ne bo obneslo po tvojem, boš spet po mojem začel, saj si

star dovolj. — Prav, da si prijel za sejavnico, saj ne vem, če bi znal jaz v ravno prav vreči.«

Andrejec, trpi, trpi bolj kakor je takrat, ko je oral s slabima konjema, sam, o svetem Jakobu in je bil še pestunja zraven. Pa je trpljenja vesel: »Samega sebe sejem.« Sliši ženo, ki mu bere: »— ako pšenično zerno ne pade v zemljo in ne umerje, ostane ono samo; ako pa umerje, stori veliko sadu. Kdor ljubi svoje življenje, ga bo zgubil; — —«

V mraku vozijo domov. Andrej in Andrejec sedita na zadnjem vozu: »Andrej! Če boš v nedeljo kaj k Hribarjevim šel, reci Marijanici, naj za predpust pripravi, bom na jesen grunt na te prepisal.«

»Saj se ne mudi.«

»Ne mudi? — Ne boš strpel do nedelje, še danes ji poveš.«

Vozijo domov — — —

Andrejec pa seje — seje — seje — kakor še nikdar ni sejal.

JULIJAN SEVER.

FRANCE BEVK.

19.

Tiste dni bi bila skoraj sama od sebe izbruhnila.

Od notranjih muk izbičan se je Julijan počutil tudi telesno slabši. Vsi znaki bolezni so se poosttrili. Ponoči ni mogel zaspati in če je zaspal, je imel blodne sanje. Omotica se ga je lotevala... misli so se zmedeno podile in begale iz kota v kot, s stene na steno, s predmeta na predmet...

Zdelo se mu je, da je v polni zavesti in bi rad ubežal iz švigajočih isker, ki so ne- vzdržno letele mimo duševnih oči, da so slepile še v najhujši temi. Pa je bil svinec navezan na noge.

Neke noči je dobil silovito moč... Dvignil se je s postelje in nesel vso težo s seboj. Bežal je za iskrami in je hotel skozi steno brez vrat. Brez luči, brez cilja, ven, na svobodo...

Čutil je, da so ga prijele roke, ki se jih je otresel. Nato je prodrl v njegovo zavest znan glas, a se ni mogel domisliti, kje ga je slišal. Oči so mežikale v žarko luč, stena mu je zastavila pot, glas je obupno klical na pomoč.

Iz teh klicev se je polagoma zavedel. Kakor da so se šele zdaj oči odprle, je videl, da stoji trepetajoč v spodnji obleki ob steni in da ga mati plaka je prosi, naj gre v posteljo.

Zdajci je kakor dete ubogal. Mraz ga je tresel pod odejo, da so trepetale še materine roke, ki so ležale na njem in vse njeno telo. Osolzene oči so dejale čez dolgo časa, ko se je Julijan umiril:

»Kaj bo s teboj?«

Iz tuge in naveličanosti je kruto in brez mišljenja sam sebi in materi vrgel: »Umr! bom!«

Mati je zledenela. Njene oči so stopile iz jamic in se neznano razširile. Kakor da lovi posamezne zloge izgovorjenih besed in jih sestavlja v zmisel, ki polagoma pronica v njene možgane.

»Kaj govoriš?«

Julijan se je dvignil. Tedaj se je razburil tudi on. »Mati,« se je tesno izvilo iz njega, »ne lagajva si! Povejva si v obraz. Zame ni več pomoči.«

»Julijan!«

Mati je strmela v blede, prepadli sinov obraz, čigar usta so se bolestno krivila. »Julijan!«

»Čemu nisem umrl že v Vašem telesu?«

Ta beseda je kot zlomljena veja treščila pred mater. Z roko si je zamašila ušesa in hotela prevpiti sina: »Ne dolži me! Ne dolži me!«

»Ne dolžim Vas!« se je Julijan potlačil vase. »Dolžim smrt in življenje, sebe ne morem dolžiti... Sebe ne...«

»Tudi mene ne!« je tiše tožila mati, ki je trepetala pred sinovo bridkostjo. »Greh sem storila,« je vrela samoizpoved iz nje, »ker nisem poznala ne sveta ne življenja.«

Julijan je videl mater prvič do dna nesrečno. Pol je sedela, pol ležala pred posteljo. Ves ponos se je umaknil detetu, ki joče in skesano priznava vse, omamljen od strašne nevihte.

»Vi niste ljubili očeta?«

»Tega ni izvedel nikoli. Bila sem poštena in storila sem zanj vse...«

Tedaj je Julijan spoznal svojo mater. Grenka teža varanega življenja je ležala na nji, a ona ni trenila do tega trenutka. Globoko se mu je zasmilila. Spoštovanje, ki ga je gojil do nje, je dobilo naenkrat trden temelj.

Solze, ki so polzele po njenem licu, so usmilile njegovo boleost. Pozabil je nase. Kaj je on proti tej veliki, tihi boleosti? Prva solza ga je zapekla v očesu, tej se je pridružila druga.

Sklonil se je k materi. Hotel jo je dvigniti kvišku, ni je mogel. Pritisnil je svoje lice k njenemu.

»Moja mati, moja uboga mati!«

Sredi polnoči sta oplakovala življenje drug drugega in se nista mogla utolažiti.

20.

Od tiste noči naprej je imela gospa Olga velike in neznano strmeče oči. Julijan je vedel, kaj nemo izprašujejo in je dejal:

»Mati, žalost me je bila premagala. Verujte, da ni še vse izgubljeno...«

Nič lažjega ni bilo materi, kakor verjeti to besedo. Njene oči so postale zopet kot prej in so pomirile Julijana.

Moj Bog, kakšno je solnce, kakšno je drevje, kakšni so ljudje! Julijana je objela čudna želja. Neizmerna lakota po življenju. Žeja po vedi, po lepoti, po uživanjih, ki jih prej ni poznal. Kakor da beži pred smrtjo in v skrajšanih dneh življenja na brezupnem begu grabi vse, kar je mogoče ugrabiti. Kakor da bi hotel oslepariti smrt in se ji rogati.

Mati se je zdrsnila in vprašala sina: »Kaj so dejali, kaj moraš storiti?«

Julijan je gledal mater. Razumel je njeno vprašanje, le odgovor ga je begal.

Mati je mislila, da je sin preslišal vprašanje. »Kaj so dejali, da moraš storiti?«

»Živeti!« je dejal Julijan dvoumno in resno.

Mati ni razumela istega zmisla, kot on. Zato je popravil. »Vse moram delati... Dihati, solnčiti se, narava me bo ozdravila,« je podprl svojo laž, da je ubil čuden blesk v materinih očeh.

Gospa Olga se je na te besede v resnici umirila. Počasi in s preudarkom je dejala: »Brala sem neko knjigo, ki uči isto: narava! Zdravila ne morejo nadomestiti narave.«

»Mhm,« so begale Julijanove misli za lažjo in se niso mogle izkopati. Slednjič so pribredle do vprašanja:

»Ali je lepa Italija?«

»Italija?« je vprašala mati. »Lepa,« je dejala in iskala pomen vprašanja. »Kaj misliš?«

»Danes bi zopet potoval,« je dejal. »Naše nebo je megleno, solnca bi rad.«

Oči so se mu zasvetile, bila je radost v njih, duša je planila z valom zdravja v lica.

Materino oko je zablestelo. Počasi, voljno, kakor da je pripravljena spolniti slednjo sinovo željo, je dejala:

»Kam bi rad potoval?«

»V Italijo... Če bom živel, naj se duša naužije lepote, če...«

Ni izgovoril. Beseda je bila previdna, a je dihala nekaj neznanega. Mati ga je bistro pogledala in podzavestno uganila vse do dna. Spreletelo jo je. Le za hip. Ponovila je njegove besede in je verjela zatrdilu.

21.

Globoko v novembru so padle megle na zemljo in se niso več dvignile. Iz sten in iz ozračja je dihala vlaga in objemala telo kot strup.

V Julijanu se je odločilo s čudovito naglico. Verjel je, da bo legel, če ostane doma, in ne bo več vstal. Kadarkoli je opazoval svojo telesno težo, se je zgrozil nad seboj. Z vsakim dnem je šlo navzdol.

Pisal je Anici. Povedal ji je, da se je materi zlagal in da bo bežal pred lažjo. Kamorkoli. Najrajši v Italijo. Da bo smrt hitrejša in lepša, oplojena z novimi doživetji. Groza ga je obšla, ko je pomislil, da bo mati spoznala laž in umirala v srčni bolečini ž njim vred. Tega ne, samo tega ne!

Tega pisma ni pokazala Vencelju. Kar je bilo srca v nji, se je oklepalo Julijana, ki se ji je v bližini smrti zasmilil. Njen hladni razum se je odločil za Venclja.

Vencelj je hladno preudarjal vse. Anica mu je dala besedo, on je verjel vanjo, ker je prišla bolj iz hladnega preudarka nego iz čuvstva. Njeno razmerje do Julijana je presojal brez sentimentalnosti. Pustil ji je nežna pisma in vse ostanke mladostnih sanj in samostanske vzgoje, da se izživi v njih. Vedel je, da bo morala izbirati med mrličem in njim in bo izbrala njega.

»Pokaži pismo!« je dejal Vencelj, videč da ga je položila v predal.

To pot je občutila Anica prvič, da bo nekaj oskrunjeno, če razgali besede, ki so bile samo nji namenjene.

Venclju se je zresnil obraz. To se je dogodilo prvikrat. Zatrepetal je vidno in zapeklo ga je.

Prijel jo je za roko in jo zvil, da je zakričala. »Pokaži!«

»Ne!«

Pogledala ga je srdito. Njene ustnice so se pomenljivo skrivile, solze so ji zalile oči. Dvignila se je in stopila do okna.

Vencelj se je prestrašil samega sebe. Spoznal je, da je pot, ki jo je ubral, napačna. Sram ga je bilo, otresel je raz sebe težo, ki je padla nanj. Stopil je k Anici in je del roko na njena ramena.

»Anica, zakaj jočeš?«

To vprašanje s prejšnjim ni imelo nič skupnega in je bilo nalašč tako zastavljeno, da je dekle v hipu spremenilo srd v pozabljenje in je dejalo z glasom na jok:

»On bo umrl, on bo umrl...«

Besede so bile tako žalostne, da so še Vencelja prevzele. Vedel je, da se čuvstvo trga v pozabljenje in da dela račun sama s seboj. Da to olajša, je dejal ne brez hinavščine:

»Piši mu. Daj mu poguma in življenja, da mu bo lažje.«

Anica ga je pogledala. V širokem obrazu, ki ga je radi njegove drznosti in zdravja rada imela, je zagledala sled čuvstva. To jo je vzradostilo in opogumilo.

»V Italijo gre...,« je dejala in zamolčala konec stavka.

Vencelj jo je gledal: »Umirat?«

»Jemat slovo od življenja...«

Vencelj je sedel, med prsti je sukal konec cigare, njegove oči so neutrudno ogledovale konice čevljev.

»Ljudje, ki so na smrt obsojeni, imajo pogosto čudne želje in domisleke.«

»Jaz bi rada šla ž njim...,« je Anica dokončala stavek.

»Od tebe bi pričakoval kaj takega,« je dejal Vencelj počasi in pomislil.

»Ko bo tako sam!« se je Anica raznežila v čuvstvovanju do Julijana. »Ali naj umre na potu? Ali naj mu to zadnjo prošnjo odrečem, ko me prosi za to?...«

Vencelj je poznal Julijana in bridko resnost njegovega značaja; vedel je tudi, da bližnja smrt človeka spreminja od ure do ure. Zato mu je bilo neprijetno. Anico je imel že za svojo last in niti za hip ni pomišljal, da ne bo odločal o nji. Vedel je tudi, da ji ne sme odreči besede za potovanje.

Podvomil je samo: »Saj ne moreš iti. Saj nimaš dopusta.«

»Saj si ti okrajni zdravnik.«

Ta se je nasmehnil in dejal resno, ne da bi zganil z očesom: »To je najkočljivejše. Vsi vedo, kako je med nama.«

»In bi ne dobila dopusta, če tudi bi bila na smrt bolna?«

»Tega ne.«

»Po tvoji logiki...«

Vencelj je uvidel, da se ne more boriti proti nji, da je slednji ugovor kapljica vode v morje. Samo še eno besedo je poizkusil.

»In ljudje?«

»Ali se zmenijo zame danes? Dobro pa je, da sem spoznala tebe.«

Grožnja ni bila resna, a bi bila utegnila postati. Zato je Vencelj preudaril v naglici in dejal oprezno.

»Premisli in uredi vse. Ne bom se upiral. Toda, vzel bom dopust in šel za teboj.«

Anica je zjasnila obraz. Le eno je podvomila. »In če te on vidi?«

»Za teboj — sem dejal, ne s teboj...«

Vencelj je postal resen, da se Anica ni upala z besedo več dotikati te zadeve. Prvič, odkar ga je spoznala, je opazila ljubosumno drgetanje v njem.

22.

Gospa Olga je nosila v sebi težo, ki je sinu ni mogla razodeti. V veri, da bo ozdravel, se je zanimala za vse, kar je bilo z Julijanom v zvezi, ne najmanj za žensko, ki naj bi odločala v Julijanovem življenju. Tega ni smatrala za vohunstvo, ampak za svojo moralno dolžnost nasproti sinu. Stvari, ki jih je izvedela, so jo potrle. Ona mu je morala povedati. Toda kako naj mu pove? S težkimi koraki je hodila okrog in razmišljala besedo, ki naj jo reče. Ni je mogla izmisliti. Njene oči so gledale in niso mogle razodeti.

Nekega večera se je razvozlala beseda.

Zunaj je metel sneg, po šipah je narahlo tipalo kakor z mrzlimi prsti. Mati je vezla, Julijan se je bil zleknil v naslanjač in bral.

Postal je truden. Roka s knjigo je omahnila, glava se je nagnila nazaj. Tedaj je tudi mati prenehala z delom, uprla je pogled v sina, ki ni premaknil oči od točke na stropu.

Ta dan se je počutil slabše. V kri mu je legla trudna omotica in se ga držala kakor s kleščami. Preko obraza je legla trudna poteza in se poglobila v dva temna kolobarja pod oči.

Gospo Olgo je zaskalelo v misli. Sin je čutil njen pogled na svojem obrazu in ker ni slišal v pritajenem šumu premikanja

njenih rok, je obrnil glavo. Dvoje oglev je plamtelo.

Trudno, s prisiljenim smehom je vprašal:

»Kaj je, mati?«

»Slabši si,« je dejala.

»Saj ni res,« je lagal materi. Sam je vedel, kako je ž njim in mu je bilo vseeno.

»Ne moreš me varati. Ti ne smeš ostati tu. Mraz in vlaga veje od vsepovsodi.«

»Vem, mati. In da ne lažem, to tudi čutim,« se je približal besedi, ki jo je hotel reči.

»Pojdi v Italijo. Pozabi na vse in glej nase. Živi solncu in življenju. Tudi na ljubezen pozabi,« je zatrepetalo v materini besedi.

Julijan je besede komaj ujel, njen trepet je razložil natančno. Posluhnil je, celo srce mu ni več bilo.

»Zato, da se umiriš,« je dejala. Kadar boš zdrav, boš izbiral laže kot danes.« Za minuto je nadaljevala. »Izbral boš vrednejšo, nihče ti je ne bo kratil.«

Sin se je zdrznil vase. Počasi se je vzpel v naslanjaču. Videl je materine oči, ki so trepetale in prosile.

»Mati, kdo je, ki me ni vreden?«

»Ona,« je dejala mati in ni trenila z očmi; jok se je nabiral v njih. Spoznala je, da mora hiteti in izreči vse, nekaj minut pozneje bi bilo prepozno.

»Ni dovolj, da jo ljubiš ti, ne zadostuje, da ti ona v pismih hlini ljubezen. Najmanj in največ, kar more dati ženska moškemu, je zvestoba.«

Te besede so Julijana dušile. Stal je v zaseki med dvema srcema, dvoje sten ga je stisnilo. Zaječal je, mahnil je z roko in stopil proti steni. Ni vedel, kaj naj stori. Zavedal se je, da ima mater pred seboj, zato je potlačil čuvstvo v sé. Le mračen pogled je ostal.

»Kaj ji morete očitati?«

»Ne natolcujem,« je bil njen glas skrivnostno podmolkel. »Vem. Njena pisma lažejo. D drugega ljubi, ki ga ti poznaš.«

Sin je dahnil pri sebi: Vencelj. Pa je molčal. Gledal je mater in preudarjal njeno ljubezen. Vedel je, da ima Anica vse naravne pravice do življenja in do zakona z zdravim človekom. Umljivo je tudi, da tolaži na smrt obsojenega. Vendar ga je nerazumljivo težko zbolelo. Kakor da bi bil kdo prebodel s tanko iglo njegovo srce.

Mati je spoznala njegov pogled. Zbala se ga je. Merila je vanj z očmi in ko se je pomiril in sedel v naslanjač, je dejala:

»Storiš, kar sam hočeš. Izvedela sem, opomnila se te. Veruj mi, da se mi trga srce, ali prosim te, pojdi od tu!«

To je bila njegova želja. Iz nejevolje ji ni hotel pritrditi.

»Kdo naj me spremlja?« je čez hip premolka tipala beseda v drugo smer.

»Jaz te ne morem.« In čez čas, ko Julijan ni spregovoril. »Izberi si spremljevalca sam. Ne glej na denar! Sam si; jaz ne bom rabila ničesar več.«

Sin je molčal. V preprogi na tleh se je zapletala njegova misel. Ko jo je izmotal iz raznolikih barv, je dejal: »Spremljevalca sem si bil izbral. Imel sem ga do nocoj...«

Mati je zaslutila in je že v naslednjem trenutku ovrгла slutnjo. Tega ni mogla verjeti. »Kdo je bil to?«

»Anica,« je dejal Julijan in šel po sobi. Obrnil se je in govoril v materino razočaranje, ki ni prišlo do sape: »S kom naj potujem? Z neznanim človekom, ki ga moji živci še prenašati ne bodo mogli? S sitim in zdravim človekom, ki bo užival sam in se rogal moji bolezn? Z zdravnikom, ki me bo trafil s predpisi od jutra do večera?«

Julijan je umolknil. Bil se je razburil, rdečica mu je planila v lica, živci so goreli. Dražilo ga je tembolj, ker se je moral hliniti, ker ni mogel povedati vsega, dasi je vedel, da bi resnica v hipu spremenila položaj.

Besede so padle na mater z vso težo. Spoznala je njih utemeljenost in je videla, da je poklicana ona ali njegovo dekle, da ga spremlja. Iz ljubezni do sina in iz preudarnosti, iz katere mu je hotela vrniti zdravje, je požrla vase težko čuvstvo do Anice.

»Julijan,« je dejala med solzami. »Če sem dejala besedo, ki te je zadela, sem jo dejala iz ljubezni. In če zatrem v sebi vse, in ti dovolim, da izbiraš po volji spremstvo in družico za življenje, sem tudi storila iz ljubezni. Kdo te je bolj ljubil, boš sodil sam.«

23.

Slučaj je Anici olajšal odhod. Misli na Julijana in duševni spor z Venceljem, sta ji dala toliko opravila, da je čutila bolešno živčno razdraženost vse te dni. Le s težavo je prestajala v šoli.

Nekega dne je morala zapustiti šolsko sobo. Trepetajoča se je vrgla pri Venclju na stol in ni mogla povedati, kaj se je zgodilo. Ta jo je prijel za roko in prisluhnil njenemu trepetanju.

»To preide kmalu.«

»V razred ne grem več.«

In res ni šla. Dobila je dopust, in se še tisti dan odpeljala iz trga, čez tri dni je bila zadeva pozabljena. Doma ji nihče ni branil.

Odpeljala se je proti Ljubljani.

Gospa Olga je dan pred Julijanovim odhodom hodila zaskrbljena od sobe do sobe in ni našla pokoja. Vse se ji je zdelo kot v dneh, ko je ležal mrlič v hiši.

Teža je pritisnila tudi na Julijana. Počutil se je slabo, a se ni hotel izdati, da ga ne bi obdržali med stenami. Požvižgaval je, ko je pripravljaval kovčeg. Srce se je odpiralo nekam v neznano in se znova zapiralo.

Nekaj življenja je prinesla šele Anica. Bila je oblečena v svetlo križasto potno obleko, lica so ji žarela veselja. Za njo je pomenila ta pot življenja. Komaj je čakala, da sede na vlak in zapusti domovino.

Njene besede so vdahnile Julijanu pogum. Nehal je požvižgavati in je pozabil, da se poslavlja. Skoraj, da je zopet verjel v življenje, kakor mnogokrat, ko so ga v vsej fantastičnosti objele misli o nemogočem. Saj ničesar ni nemogoče. Ali ni možno, da sta se zmotila zdravnik in njegov brezdušni aparat?

Ko je legel zgodaj, da se spočije za drugi dan, je slišal skozi steno Aničine in materine besede. Ni jih doumel; počasi so umirale in se izgubljale in zopet splavale na površje.

Anica se je narahlo zibala v gugalnem stolu v nasprotju z gospo Olgo, ki je slonela ob mizi kot kip; nobena njenih resnih potez se ni zganila.

»Ali ste komu povedali, kam greste?«

»Samo tistemu, ki sme to vedeti. Jaz znam dobro lagati, ako hočem, gospa.«

Ta pohvala je gospo nemilo zadela. Zaskrbelo jo je in je dejala: »Bodite dobra varuhinja mojemu sinu. Včasih je otrok. Ne Vaši razsodnosti, Vaši ljubezni zaupam.«

Gospa je gledala dekle v dno oči. Ta ni razumela pomena besede v celoti. Vendar se je zresnila.

»Ne bojte se, gospa. Meni je mnogo na tem, da ozdravi.«

Beseda ni šla gladko iz ust. Ni mogla iti, ker je poznala brezupnost vsega in je go-

vorila laž. Ni mislila nanj, mislila je na čuda dežel, ki jih ni poznala.

Mati je občutila negladek odgovor in je luščila vse nekaj drugega iz njega.

»Ali dovolite,« je dejala in ni spustila deklice iz oči, »da kot Julijanova mati rečem samo besedo.«

»Prosim.«

»Ali ga ljubite?«

Nepopisen molk je vladal v sobi. Materino oko je merilo dekletovo molčanje s trenutki. Anica se je ta hip globoko izprašala. Srce ni bilo nemo, odgovorilo je iz svoje zagonetnosti.

»Ljubim ga.«

Mati se je nasmehnila. Njen nasmeh je bil grozen. »In dovolite vprašanje,« je dejala mirno, »če ga ljubite, čemu varate nekoga drugega?«

»Ta ženska ve vse,« si je zašepetala Anica. Dvom o krivdi je razklal njeno srce. Bilo ji je težko, da je stala naenkrat razgaljena pred materjo človeka, ki je spolnjeval do tistega dne njeno najbogatejše čuvstvo. Še nikoli poprej, ta hip bi se bila rada opravičila do cela. Morala bi povedati resnico. Tisto resnico, ob kateri bi mati kriknila in omedlela. Tega ni mogla storiti. Ubila bi zadnje minute še nekomu drugemu.

Stisnila je ustnice in ni dejala ničesar. Čez dolgo se je izvilo iz nje skozi bolest, ki jo je podobno prvič občutila in skozi pridržane solze. »Vi me slabo sodite, toda ne veste vsega. Vsega Vam ne morem povedati.«

Gospa Olga je imela bistro oko in je spoznala nehlinjeno žalost, ki jo je vedela ceniti. Ni hotela brozgati po dekletovih tajnostih, plemenito je popravila besedo: »Saj Vam zaupam. To naj Vam zadostuje!« (Dalje.)

MARIJINO OZNANJENJE.

PAUL CLAUDEL.

Misterij v štirih dejanjih z uvodno igro.

IZ FRANCOŠČINE PREVEL ANTON DEBELJAK.

Tretje dejanje.

Drugi prizor.

Preko gozda kreneta in puščata za seboj sledove v snegu. Odpre se jasa. Mesec si je iz velikanskega kolo-barja ter obseva grič, docela pokrit z vresjem in belim peskom. Pošastne stene, peščenci bajnih oblik se odražajo. Nalikujejo predpotopnim živalim, nerazložljivim spomenikom, malikom s potvorjenimi glavami in udi. Gobavka vodi Maro v jamo, kjer stanuje, nekakšen nizek hodnik, tako da se more samo čepé v njem bivati: ozadje je zatvorjeno in ima edino preduh za dim.

Tretji prizor.

Violana: Kdo je ta,
ki si upa svoje korake pomešati s koraki
gobavke?

Védi, da je nje bližina nevarna in poguben
nje dih.

Mara: Jaz sem, Violana.

Violana: O glas, ki ga nisem slišala že toliko
časa! Si ti, mati?

Mara: Jaz sem, Violana.

Violana: To je tvoj glas in vendar tuj. Po-
čakaj, da zapalim ogenj, ker je jako mraz. Pa
tudi plamenico.

*(S šoto in presjem pa z žerjavico, shranjeno
v loncu, napravi ogenj in nato prižge smolnico.)*

Mara: Jaz sem, Violana. Mara, tvoja sestra.

Violana: Draga sestra, pozdravljena! Kako
lepo, da si prišla!

Pa se me nič ne bojiš?

Mara: Ničesar na svetu se ne bojim.

Violana: Kako je tvoj glas postal podoben
materinemu!

Mara: Violana, naše ljube matere ni več.
(Molk.)

Violana: Kedaj je umrla?

Mara: Še tisti mesec po tvojem odhodu.

Violana: Pa da ni ničesar slutila?

Mara: Ne vem.

Violana: Uboga mama! Bog ti daj večni mir.

Mara: Očeta pa še ni nazaj.

Violana: Kako pa z vama?

Mara: Dobro se nama godí.

Violana: In doma vama gre po volji vse?

Mara: Vse v redu.

Violana: Vem, da drugače ne more biti z
Jakobom in s teboj.

Mara: Ti bi se čudila, kaj smo vse napravili.
Imamo tri nove pluge. Combernona ne bi spo-
znala več.

Stare okope porušimo,
zdaj ko se je povrnil kralj.

Violana: In vidva sta srečna skupaj, Mara?

Mara: Oba sva srečna. On me ljubi,
kakor njega jaz.

Violana: Hvala Bogu!

Mara: Violana!

Ne vidiš, kaj imam tu v naročaju?

Violana: Nič ne vidim.

Mara: Tak vzdigni svojo tenčico.

Violana: Pod njo je še druga tenčica.

Mara: Mar si slepa?

Violana: Oči nimam več.

Sama duša v hirávem telesu še živí.

Mara: Slepa!

Kako, da hodiš še tako pokonci?

Violana: Slišim pa.

Mara: Kaj slišiš?

Violana: Da bivajo stvari z menoj.

Mara (globoko): Pa mene, Violana, ali me
tudi slišiš?

Violana: Bog mi je dal spoznanje,
kakršno je nam vsem obenem na pomoč.

Mara: Me slišiš, Violana?

Violana: Oj, uboga Mara!

Mara: Ali me ne čuješ, Violana?

Violana: Kaj bi rada od mene, draga sestra?

Mara: Hvalila s teboj Boga, ki te je udaril
z gobami.

Violana: Torej ga hvalíve na ta večer nje-
govega rojstva.

Mara: Lahko je biti svetnica, kadar nam kuga
pomaga v tem!

Violana: Ne vem, ker nisem svetnica.

Mara: Poskusiti je pač treba z Bogom, ako
je vse drugo proč.

Violana: On vsaj nam ne odpové.

Mara (krotko): Mogoče, kdo zna, Violana,
govôri no!

Violana: Tam, kjer sem jaz, življenje odreče,
ne pa smrt.

Mara: Razkolnica! si tako gotova svojega
zveličanja?

Violana: Njegove dobrote, ki presodi vse
naprej.

Mara: Na dokazih jo vidimo.

Violana: Vêrujem v Boga, ki mi je odmeril
delež moj.

Mara: Kaj veš o njem? Neviden je in nje-
gove podobe nam ne razodeva nič.

Violana: Zame ni bolj nevidljiv ko slednja
druga stvar.

Mara (porogljivo): Je li s teboj, golobička, in
ljubi te močno?

Violana: Kakor z vsemi bednimi, da, On sam.

Mara: Zares, njegova ljubezen je velika!

Violana: Takisto ljubi ogenj gorečo grmado.

Mara: Trdo te je kaznoval.

Violana: Samo kolikor sem zaslužila.

Mara: Pa tisti, ki si mu izročila svoje telo,
te je pozabil že?

Violana: Nikomur nisem izročila telesa svo-
jega!

Mara: Sladka Violana! lažniva Violana! mar
te nisem videla, kako si presrčno poljubila
Petra Craonskega na vse zgodaj lepega dne v
kresníku mesecu?

Violana: Videla si vse, nič drugega ni bilo
videti.

Mara: Zakaj si ga neki poljubila tako gorkó?

Violana: Nesrečnež je bil gobav, jaz pa sem
bila srečna tisti dan!

Mara: Popolnoma nedolžno, kajne?

Violana: Kakor deklica objame neboreta
dečka.

Mara: Ali naj verjamem, Violana?

Violana: Gola resnica.

Mara: Pa še reci, da si mi radovoljno pre-
pustila Jakoba.

Violana: Ne, nisem ga prostovoljno, saj sem
ga ljubila! Tako dobra nisem.

Mara: Mar naj bi te bil ljubil, ko si bila
gobava?

Violana: Tega se nisem nadejala.

Mara: Kdo bi ljubil gobavko?

Violana: Srce mi je čisto!

Mara: Kaj pa je Jakob vedel za to? Ima te
za krivo.

Violana: Od matere sem izvedela, da ga ljubiš.
Mara: Zdaj pa mi morda še porečeš, da te je ona okužila.

Violana: Bog mi je bil milostljiv.

Mara: Tako, da ko ti je mati povedala,...

Violana: ...Sem samo še Njega samega slišala.

Mara: Zakaj pa trpiš, da te imajo za krivo-prisežnico?

Violana: Ali nisem smela tudi jaz kaj pomagati?

Ubogi Jakec! Mar naj bi bil zmerom žaloval za menoj?

Mara: Priznaj, da ti ni bilo dosti zanj.

Violana: Praviš, da ga nisem marala?

Mara: Ampak jaz ga ne bi bila nikdar tako ostavila!

Violana: Ali sem ga ka-li jaz?

Mara: Jaz bi bila umrla.

Violana: Sem mogoče še živa jaz?

Mara: In sedaj sem srečna z njim.

Violana: Bog vama daj svoj blagoslov!

Mara: Pa dete imava, Violana! ljubo hčerko. Srčkano deklico.

Violana: Bog vam daj svoj blagoslov!

Mara: Veliko je veselje najino. Ti pa se z Bogom veseliš še bolj.

Violana: Tudi jaz sem poznala radost, od tega je osem let, in srce mi je bilo zamaknjeno od nje,

tako da sem nespametno Boga prosila, ah, naj bi večno trajala in nikdar ne prenehala!

In Bog me je na čuden način uslišal! Se mi bodo mar kedaj gobe zacelile? Nikoli, dokler imajo še drobec mojega umrljivega telesa, da ga žro.

Bo li kedaj ljubezen v mojem srcu ozdravela? Nikoli, dokler ji bo nesmrtna duša dajala živeža.

Ali te pozna tvoj mož, Mara?

Mara: Kateri mož pozna ženó?

Violana: Blagor njej, ki jo je mogoče do dna poznati in ki se sme popolnoma podariti.

Kaj bi bil storil Jakob z vsem, kar sem mu mogla dati?

Mara: Na nekoga drugega si prenesla svoje zaupanje?

Violana: Ljubezen je ustvarila bolečino, bolečina pa je ustvarila ljubezen.

Prižgana grmada ne daje samo pepela, daje tudi žar.

Mara: Čemu ta slepi ogenj, ki nikomur ne sveti in nikogar ne otoplí?

Violana: Ni že to zadosti, da služi meni?

Ne očitaj tej luči, da pretvarja stvor v pepel.

Glej: v najgloblje korenine prodira ter jih osvetljuje vse!

Ko bi ti zgolj eno noč prebila v moji koži, pa ne bi rekla, da ta plamen nič ne žge.

Moški je svečenik, a ženski je dano, da se žrtvuje.

Bog ni razsipev in ne dovoli, da bi katero bitje gorelo,

ne da bi hkrati nekaj nečistega izginilo, lastna ali tuja nečistost okoli nas, kakor žerjavica v razpihani kadilnici!

In resnično, v naši dobi je veliko zla.

Brez očeta so. Gledajo pa ne znajo več, kje je kralj in cerkveni glavar.

To je vzrok, zakaj se mora moj život namestu nesložnega krščanstva trpinčiti.

Moč je v bolesi, kadar je ta tako prstovoljna kakor greh!

Si me videla, Mara, kako sem poljubila gobavca? Joh, kelih trpljenja je globok,

kdor se dotakne z ustnico robú, je ne potegne več tako lahko nazaj!

Mara: Tak vzemi nase še moje gorjé!

Violana: Saj sem ga že.

Mara: Violana! če živí še mrvica tega, kar je bilo moja sestra,

pod to kopreno in to postavo uničeno,

se spomni, da sva bili vkup otroka! in usmili se me!

Violana: Govôri, draga sestra. Zanesi se name! Povej mi vse!

Mara: Violana, joj meni, nesrečnici, moja bolečina je hujša od tvoje!

Violana: Hujša od moje, sestra?

(*Mara odgrne z glasnim krikom svojo haljo in dvigne na dlaneh mrtvo dete.*)

Mara: Glej! vzemi ga!

Violana: Kaj je to?

Mara: Pogledaj, ti pravim! in vzemi ga! Ná ga, tebi ga dam. (*Položi ji truplo v naročaj.*)

Violana: Ah! otrplo telesce čutim! ubog obrazek, ves leden!

Mara: Ha! ha! Violana! To je moje dete! Moja hčerčica!

To je nje milo ličece! pa nje ubogo telesce je!

Violana (potihem): Mrtva, Mara?

Mara: Vzemi jo, tebi jo izročim!

Violana: Umíri se, Mara!

Mara: Hoteli so mi jo iztrgati, pa si je nisem dala vzeti! in sem zbežala z njo.

Ampak ti jo imej, Violana! tu jo imaš, na, vzemi jo, vidiš, izročim ti jo.

Violana: Kaj pa naj počnem z njo, Mara?

Mara: Kaj naj počneš z njo? Ali me ne razumiš?

Pravim ti vendar, da je mrtva, čuješ, mrtva je!

Violana: Njena duša živí v Bogu. Za Jagnjetom je šla. Biva med blaženimi deklicami.

Mara: Ampak za mene je mrtvâ!

Violana: Meni daješ pač nje telo! vse drugo daj Bogú.

Mara: Ne! ne! ne! ne preslepiš me s svojimi pobožnjaškimi besedami! Ne, pomiriti se ne dam.

Mleko mi vre v prsih in kriči v Bogu kot Abelova kri!

Ali imam petdeset otrók, da si jih iztrgam iz telesa? ali imam petdeset duš, da si jih izvijem iz svoje?

Veš, kaj se pravi, razparati se na dvoje in spraviti na dan drobceno, kričeče bitje?

In babica méni, da ne bom rodila več.

Pa da imam sto otrók, nobeden bi ne bil moj mali Pepeluh.

Violana: Sprejmi, podvrzi se.

Mara: Violana, veš, jaz imam trdo glavo. Taka sem, da se ne vdam in me nihče ne pregovori.

Violana: Uboga sestra!

Mara: Violana, to ti je presrčkano, tak drobiž, in to boli, ta grozovita usteca, kadar te ugriznejo!

Violana (*ji gladi obražček*): Kako ji je mrzlo ličece!

Mara (*pritajeno*): On še nič ne ve.

Violana (*enako*): Gotovo njega ni biló doma?

Mara: V Rheimsu je, da bi žito prodal. Nagloma je umrla, v dveh urah.

Violana: Komu je bila podobna?

Mara: Njemu, Violana. — Ni samo moja, tudi njegova je. Moje so bile samo nje oči.

Violana: Ubogi Jakec!

Mara: Nisem te prišla poslušat, kako ti žal je zanj.

Violana: Kaj pa bi rada od mene?

Mara: Violana, moreš izpraševati? Ali veš, kaj pomenja, če se duša pogubi po lastni volji na vekomaj?

Ali znaš, kaj se v srcu oglašá, kadar kolneš prav zares?

V meni je vrag, medtem ko sem tekla, mi je prepeval pesemco.

Želiš izvedeti, kaj me je učil?

Violana: Ne govôri teh strašnih rečí!

Mara: Tedaj mi vrni dete, ki sem ti ga dala!

Violana: Dala si mi mrlička samó.

Mara: Ti pa mi daj živo nazaj!

Violana: Mara! Kaj si drzneš rečí?

Mara: Ne trpim, da bi bilo mrtvo moje detece.

Violana: Je li v moji oblasti, mrtve obujati?

Mara: Ne vem: samo tebe imam, ti si mi edina zavetnica.

Violana: Je li v moji moči, da bi mrtve obujala kakor Bog?

Mara: Čemu pa si tedaj?

Violana: Da trpim in molim!

Mara: Čemu pa trpljenje in molitev, če mi ne moreš vrniti deteta?

Violana: Bog to ve, če njemu služim, je dovolj.

Mara: Ampak jaz sem gluha, ne maram slišati! in iz globine svoje vpijem k tebi! Violana! Violana!

Vrni mi otroka, ki sem ti ga dala! Poglej! odneham, ponižujem se! usmili se me!

Usmili se me, Violana! vrni mi otročička, ki si mi ga vzela iz rok.

Violana: Zgolj On, ki ga je k sebi vzel, ga more dati nazaj!

Mara: Tak vrni mi ga no! Joj, vem, da si vsega kriva ti.

Violana: Kriva jaz?

Mara: Ne, ne,

ti mojica, odpústi mi! Ampak vrni mi ga, sestra!

Violana: Saj vidiš, da je mrtev.

Mara: Lažeš! mrtev ni! Ah, vlačuga, ti strahopetnica! ah, če bi mogla jaz kakor ti do tvojega Boga,

ne bi mi tako lahko pobiral mojih otrók!

Violana: Zahtevaj, naj vnóvič ustvarim zemljo in nebo!

Mara: Ampak pisano je: na goro pihneš in jo v morje zavalíš.

Violana: To bi mogla, če bi bila svetnica.

Mara: Svetnica moraš biti, kadar te nesrečnica rotí.

Violana: Ah, izkušnjava vseh izkušnjav!

Prisegam in izjavljam in trdim pred Bogom, da nisem svetnica!

Mara: Tak ožívi mi vendar otroka mojega.

Violana: Bog, ti vidiš mi srce!

Izpovem in se zaklinjam pred Bogom, da nisem svetnica!

Mara: Violana, ožívi mi otroka mojega!

Violana: Zakaj me v miru ne pustiš? počemu prihajaš in me trpinčíš v mojem grobu?

Mar nisem nevredna stvar? morda zaležem kaj pri Bogu? sem ka-li kakor Bog?

Samega Boga naj sodim, to želiš.

Mara: Ničesar nočem od tebe, samo otroka svojega. (*Prestanek.*)

Violana (*dvigne prst*): Čuj.

(*Molk. V daljavi komaj slišno zvoní.*)

Mara: Nič ne slišim.

Violana: Božični zvonovi, k polnočki pozvahnjajo!

O Mara, otročiček se nam je rodil!

Mara: Tedaj mi vrni mojega. (*Trobentanje oddaleč.*)

Violana: Kaj je to?

Mara: Kralj gre v Rheims. Ali nisi slišala o poti, ki so jo kmetje napravili skozi gozd?

(In to jim vrže tudi drv.)

Mlada pastirica ga vodi skozi Francijo.

V Rheims, da ga bodo kronali.

Violana: Zahvaljen Bog, ki dela te velike stvari!

(*Zvonovi zadoné iznova, prav zvočno.*)

Mara: Kako zvonovi vabijo! Veter prinaša glasove sem. Tri vasi zvoné obenem.

Violana: Molive, skupno z vsem vesoljstvom! Ali te ne zebe, Mara?

Mara: Zebe me samo v srce.

Violana: Dajve moliti. Dolgo je, kar nisve božiča vkup obhajali.

Nič se ne boj. Bolečino tvojo sem nase vzela. Glej! in kar si mi dala, hranim skrivaj tu na svojem srcu.

Ne jokaj! Zdaj ni čas za jok; ker že se je rodilo zveličanje vseh ljudi.

(*Zvonjenje v daljini, manj razločno.*)

Mara: Sneg ne gre več in zvezde se svetijo.

Violana: Poglej, vidiš to knjigo?

Duhovni, ki me zdaj pa zdaj obišče, mi jo je pustil tu.

Mara: Vidim jo.

Violana: Vzemi jo, hočeš? in beri iz nje božično duhovno opravilo, prvi odstavek od vsake izmed treh nočnih pobožnosti. (Dalje.)

PROSVETNI DEL

IVAN CANKAR, FOTOGRAFIJA IZ L. 1896.

OB 50 LETNICI ROJSTVA IVANA CANKARJA.

Govor. — Izidor Cankar.

Dne 10. maja je bilo petdeset let, kar se je rodil Ivan Cankar, in ko se je Društvo slovenskih književnikov odločilo, da nas povabi na ta spominski večer, ni storilo tega zato, kakor da se mu toži po narodnih slovesnostih, katerih neiskrenost in notranjo praznoto je Ivan Cankar tako prisrčno zaničeval, marveč ker ve, da je letnica 1876, ki nam je pesnika dala, v našem narodnem življenju pomembna, da je razvodje, ki deli dva duševna svetova, in da ne smemo brez razmisleka mimo takih peripetij v svoji usodi.

Je neko razdobje letnica 1876, če primerjamo oba človeška rodova pred njo in za njo, če vzporedimo slovensko kulturno stanje starejše generacije in pa stanje onih tridesetih let, v katerih je živel Ivan Cankar in v katerih je bil svoje glavno delo tudi že dovršil. Rod pred Ivanom Cankarjem je bil še nekaj let skupaj s Prešernom, čigar mogočna senca nikakor ni bila tej generaciji izginila z obzorja, kakor smo navedeni misliti; zakaj v isti človeški dobi, ki se pričinja pred Prešernovo smrtjo in končuje ob Cankarjevem rojstvu, je Prešernova setev že

krepko kalila v Levstikovem in Stritarjevem književnem delu, s čimer je naša zemlja pokazala, da se je zelo hitro organski spojila s Prešernovo miselnostjo, tako hitro, da si je naglejšo asimilacijo fundamentalno nove kulturne vsebine, kar so Prešernove poezije za nas bile, v zgodovini težko predstavljati, ker bi se upirala zakonu organskega duševnega razvoja v narodu. Ta generacija je torej imela dovolj slovstvenega brašna za zdravo lastno življenje, imela je pa v Prešernovi knjižici tudi dokument, s katerim se je mogla v zboru drugih narodov opravičiti, ko je terjala žarek solnca in dihljaj svobodnega zraka za svojo malo zemljo. Politično označuje to generacijo veselo revolucionarno vrvenje leta 1848., ko se je po dolgih, dolgih stoletjih med nami prvič zopet zabliskala tista preprosta in vendar nam tako daljna misel, da moremo tudi sami odločevati o svoji usodi; označuje jo upanje v federalistično preureditev monarhije in v narodno svobodo, ki živi v tem rodu kljub absolutističnim reakcijam; označuje jo ljudsko gibanje taborov, v katerih so se prvič izza kmetijskih puntov razvalovile slovenske mase, in pa vnema, s katero se obravnavajo tudi državno-pravno narodna vprašanja, kakor priča najjasnejše ljubljanski južnoslovanski program iz l. 1870. Politično je bila ta doba nabrekla od dobrih sokov. Pa tudi nje nravno ozračje ni bilo slabo. Javni delavci niso bili brez ambicije, a so bili na splošno čistih rok, medsebojna tekma se je vršila dostojno in v stilu, ki je za naše pojme zelo krotak, idealno stremljenje je bilo v časteh; ljudske plasti so živele v stari veri in strahu božjem pod strogim režimom župnikovim, z modernimi idejami oplojena maloštevilna inteligenca se posvečenih tradicij ni rada dotikala, da ne pohodi žita, ko bi pulila ljuljko — iz težke nravne stiske naših dni se nam vidi ta doba kakor idila.

Drugačno obličje ima naslednja generacija, rod po letu 1876. Formalno in idejno zaostaja naša književnost v tej dobi kljub mladostnim uspehom Gregorčičevim in Aškerčevim daleč pod vrhunci, ki jih je označil Prešeren, in v mednarodno umetnostno življenje bi mogli le malo kaj prinesiti s popolnoma mirno dušo; kmalu se je bila vgnezdila v naši knjigi prazna retorika in pusta formalistika, ki ji v tradiciji ni bilo najti leka. Narodno-politično je bil to majhen čas. Slovenci smo se bili privadili tuji nadvladi v dualistični državi, prilagodili se historičnim, protinarodnim mejam nekdanjih kronovin, tako da je Slovenija bleдела kot pojem in beseda; primeri, ko se resno pretresa bodoča politična usoda celokupnega slovenskega rodu, so postali v tej dobi redki in vse te poskuse označuje pomanjkanje vere, pomanjkanje moči, iz prepričanja porojene. Politično je bil to nesrečen čas, v katerem smo doživeli in kot

omalovalažuje
Gregorčiča in
Aškerčeve
segel v dušo
naroda, kakor
doslej noben
pesnik. Cankar
jeva Erotika naj
se shiže pre
Greg. pesnjami.

princip gojili največjo politično zablodo, ki jo narod gojiti more: slepo vero v program ene same narodne skupine, strankarsko edinozveličavnost, ki vodi, dosledno izvedena, do razkroja narodnega organizma. S strastjo, ki je naši krvi morda prirojena in bi gotovo bila vredna boljših nalog, smo si stavljali alternativo: ali prej narod, ali prej vera — in po individualnem odgovoru uravnavali svoje delo ter si domišljali, da sme kdo v političnem udejstvovanju zaradi svojih konfesionalnih interesov zanemarjati splošno narodno korist ali da sme kdo to storiti zaradi svoje ošabne prosvitljenosti. Bil je to notranje slaboten, razbit čas, v katerem so se sklepale protinaturne politične zveze, ko se je profesionalna domovinska ljubezen začela izplačevati, ko je medsebojna tekma dobila neznansko grde, ostudno sirove oblike, ko se je verski zelotizem odeva s političnim plaščem in svobodoljubje spreminjalo v libertinstvo, ko se je kvaril čisti značaj književnosti in gledališča ter se kritika potvarjala v strankarski službi, ko se je v imenu programov delalo nasilje in zagovarjala krivica, ko je bilo vse naše narodno telo kakor v topi omami.

In v ta čas je planil Ivan Cankar s svojo umetnostjo, in označil jo je kot »kritiko življenja, ki je bila zmerom vsebina in namen umetnosti«. Le v prvih, nedoraslih letih mu je bila književnost brezciljno čuvstveno izživljanje, ali kakor on pravi, »brezoblična, brezglasna skrivnost, z rimami popisan zid, za katerim je življenje«; takoj, ko je dorasel, pa mu je postala aktivna komponenta življenja, lepota mu je bila hkrati sodba. Zavračal je literaturo, nastalo zaradi same sebe, in samoljubno vase zamaknjeno estetiziranje; bil je bojevnik. »Za nobeno stvar na svetu se nisem tako malo brigal kakor za literaturo, ki mi je bila od nekdaj vsega zaničevanja in vsega zéhanja vredna stvar. Kraljestvo zase je literatura, pritlikavo kraljestvo; pritlikavci se grabijo tam za lase, boré se s papirnimi meči; življenje stoji za plotom in se smeje... Ne v areni literature, v areni življenja sem stal! Njemu, vesoljnemu, vseobsežnemu, sem napovedal boj; z vročo krvjó in s ponosnim srcem sem šel v boj in sem se vrnil potr, utrujen — nepremagan.«

Brž ko si je postavil take življenjske naloge, je bilo nujno, da so se vse druge, praktične, koristne, družabne, umaknile v nedosegljive daljave. Vdal se je ves pesniškemu poklicu in vzel nase vsa bremena, ki so z njim pri nas redoma zvezana, siromaštvo, brezdomje, mnogotero sramoto, naglo hiranje, duševno in družabno samotnost in vse črne ure obupa. To ni bila lahko miselnost — stanu se je svojega spomnil in je šel po najbolj razdrapani cesti življenja, ker je vodila do največje luči; to ni bila mržnja do reda in dela, zakaj njegov opus je, zgolj tvorno vzet, ogromen in v njegovih knjigah enega leta je več duševnega napora, nego bi ga bilo treba za odličen rigoroz, in več življenjskih vrednot, nego v marsikateri debeli učeni razpravi. Bila je to zvestoba klicu božjemu.

Njegovo delo ni bilo veselo, lahkotno pisanje, razmetavanje besed, kupičenje stavkov, zlaganje igravih slik domišljije, marveč trdo, težaško delo v mračnih rovih človeške duše, z eno samo smerjo: do dna! »Vsak hram,« je rekel o tem svojem trudu, »vsak hram v velikem domovanju človeškega srca ima skrite duri v drugi hram... in ta v tretji... in še nadalje, nadalje, brez konca, iz kapelice v kapelico, iz ječe v ječo, iz skrivnosti v skrivnost; vsake stopnice, še tako temne in strme, vodijo le do drugih stopnic, temnejših in strmejših, iz globočine v globočino, iz mraka v mrak. Mnogokdaj se zgodi človeku, da je že odprl duri v zadnji hram, da stoji že vrhu zadnjih stopnic in gleda v samo dno, ki še nikomur ni bilo očito... Tukaj je konec, odpočijem si!« pravi — in glej, še so tam stopnice, še so tam duri, še v skrivnost... vzdigni se, pojdi, ne odlašaj! Tukaj je dno,« praviš, »zdaj bo vse razodeto!« pa glej tam, glej stopnice, vstani, spusti se v globočino, v noč!« Tako je Ivan Cankar ril vedno globlje, je naglo preživljal svoje napisane knjige, jih puščal za sabo in se kopal k novim. Iz te popolne vdanosti poklicu izvira miselna gostota in plastična nazornost njegovih stavkov, iz nje mojstrstvo in blagoglasje jezika, za katerega ni noben slovenski prozaist pred njim kazal več posluha in skrbnosti, odtod čudovita skladnost njegovega stila v velikem in malem, stila, ki deluje na svoj posebni, doslej še vedno skrivnostni način kakor godba in v čigar analizi bo prihodnji slovenski slovstveni znanstvenik našel lepo in hvaležno delo.

Fanatična zvestoba v pesniški službi je bila udobnosti njegovega življenja malo v prid, a vsem nam je dal Ivan Cankar po njej mnogo. Izza Prešerna je po njegovi zaslugi slovensko slovstvo prvič zopet stalo vstrec ob svetovni sodobni književnosti po miselni vsebini in formi; naše slovstveno obzorje se je daleč razgrnilo preko ozkih meja tesne domovine in s tem se niso le posamezniki med nami duševno obogatili. Umetnost je edino, kar moremo Slovenci doslej svetu dati, če mu hočemo biti s čim koristni, in koristni mu moramo biti, če naj prejmemo legitimacijo za narodno življenje, če naj dokažemo zmisel svoje narodne eksistence. Ivan Cankar nam je to legitimacijo izposloval, zakaj naša beseda in naša misel se v obliki, ki jo je dal on, oglašajo danes v mnogih tujih jezikih. To svojo službo je vršil Ivan Cankar docela zavedno; vedel je, kaj dela, ko osebno izgoreva za nas, in je rekel: »Naša literatura je šla zelo visoko, v bodočnosti pa pojde še više. Kakor grška in rimska, kakor vsaka literatura sploh, bo tudi naša oddala svoje sokove v celo človeštvo, in jaz menim, da jih bo oddala veliko.«

Toda v središču vseh njegovih misli je vendar vedno stala podoba lastnega naroda, cela, jasna v slednji potezi svoje žalostne preteklosti in ničvredne sodobnosti. In ljubil jo je, kakršna je bila, ljubil jo je s tako viharo ljubeznijo, da jo je bilo mogoče zamenjati s sovraštvom. Na sto načinov, ki si jih je znal izmisliti, z milijon

sladkimi in najbolj trpkimi besedami je vedno nanovo opeval ta svoj narod, ga umetniški upodabljal v vseh njegovih izrazih, kot trudno procesijo, ki se med zategnjeno, umirajočo pesmijo vleče za križem skozi blato, kot rejenega rodoljuba in podlega voditelja, kot umirajočega, v brezmejnost hrepenečega študenta, kot svetniško mater, kot trpinčenega otroka, kot umetnika — za vsak dobri utripljaj naše duše je imel po svoje brušeno ogledalo in za vsako spako v našem obličju. In naj je tiho tožil ali se prešerno smejal, naj je opojen vriskal ali okrutno bičal krog sebe, vedno mu je bil cilj isti: buditi k samozavesti in dvigati iz sramote zdanjih dni, pripravljati uro odrešenja, o kateri je sredi nezgod poln vere tako rad sanjal. »Ali časih, ob veliki slovesni uri, se vzdigne upanje v zmagoslavni krasoti. Zvonovi zvoné, kadilnice se dvigajo in s pozlačenih oltarjev hité prestrašeni maliki na podstrešje, v prijetno družbo netopirjev. Razširijo se narodu začudene oči in tedaj vidijo, česar niso videle nikoli: na rokah okove, težke verige na nogah in blato, neizmerno blato vsenaokoli... Redke so te ure v tisočletnem življenju naroda, ali blagoslovljene so. Četudi en sam korak iz temé, — četudi se zamaje en sam steber večnega tempeljna: — blagoslovljene tiste ure in blagoslovljeni tisti, ki so jim pripravljali pot!« In o sebi je govoril, ko je k tej viziji pristavil: »Blagoslovljeni tisti, zakaj svoje vélike ure niso gledali več. Rodila se je iz njih uničene mladosti, iz njih solzá in kletev, iz pepela njih bičanega telesa...«

Ivan Cankar je veroval v to uro z močno vero, ki ima svoje korenine v globokih tleh ljubezni. Bilà je v nas in nas še vedno razjeda malodušnost, kakor strupena bolezen se pase v nas dvom, ta osnovna, od prednikov podedovana napaka našega narodnega značaja. Namesto tihe hvaležnosti, da smo in da živimo, namesto mirnega zaupanja, da smo tudi čemu dobri, nam gloda drob brezumna žalost, da smo tako, tako majhni, slabotni, siromašni, in težka skrb, kaj bo z nami. Ta žalost in skrb je tako nespametna, kakor bi bila nespametna vijolica, če bi otožna venela, ker zna samo prijazno dehteti in ne more roditi mesnate buče; Ivan Cankar je rekel, da je to bolezen zaredila malovernost ljubezni in strahopetnost. »Tista strahopetnost, ki škili na jugoslovansko teto in češkega strica, namesto da bi pogledala v zdravo srce naroda. Če smo se držali v klavrnosti petnjast sto let, se bomo držali še sedaj, ko smo kulturni. Nase se zanesimo — to je vse!« je rekel ostro. Tudi do njega se je pritihotapila malodušnost, a vedel je za zdravilo. »Glej, v Pariz so bili prišli vsi narodi v goste. Ob 'cesti narodov' so si napravili domove, kolikor manjši je bil narod, toliko večjega in lepšega si je napravil. In ko bi bil ti prišel na tisto cesto in bi iskal svoj dom... — vse hiše bi stale tam, tvojega doma pa bi ne bilo; tekkel bi navzdol, tvoje oči bi bile okrvavele in blazne od strahu; in bi tekkel in bi se vračal in bi ne našel svojega doma. Vse hiše so bile tam, tvoje hiše ni bilo. Ti si bil tujec

tam, vagabund brez doma. Če bi bil kdo prišel in bi te vprašal: 'Kdo si? Odkod si? Pokaži mi svoj dom! — bi povetil oči in bi klonil hrbet in bi mu ne odgovoril. Zato je neumno vsako veselje in vsako upanje. Ti nimaš doma, to se pravi, da si veja brez debla, odkrhnjena veja, ki je padla na gnilo listje in se tam suši ter naposled segnije.« Tako je tudi njemu prišepetavala malodušnost, a bil je varen pred to skušnjavo iz pekla: »Težko in čudovito sladko mi je bilo. Hodil sem po široki cesti, cesti narodov, in tam so stali visoki domovi. Hodil sem, neznanec brez doma, moje srce pa se je stiskalo in širilo od velike, bolečine in radosti polne ljubezni do matere, ki nima doma; ne dal bi bil te ljubezni za vse bogastvo domov, ki so stali tam ob cesti tako bahato: 'Glej, berač si in tvoja suknja je zakrpana in tvoje boste noge so vse razbolene in oprasene od nestalnega romanja!« — Ej, mati, majka, življenje moje, vseh mojih misli, vsega mojega nehanja začetek in cilj! Kako so žuljeve in zgrbljene tvoje uboge svete roke, — blagoslovi me, sina, z ubogimi svetimi rokami! Tvoje čelo je polno skrbi in trpljenja, s trnjem je kronano namesto z diademom — nagni k meni, sinu, svoje ljubljeno, s trnjem kronano čelo, ozri se na ponižni dar, ki ti ga prinašam, siromašne matere siromašen sin, ozri se na moje srce in sprejmi ga!« To je zadnja beseda o nacionalnem vprašanju: aksiom ljubezni, ki se dokazati ne da in dokaza ne potrebuje, ki je sam po sebi dan od vekomaj, in s človekom, ki ga ne pozna, ni razgovora.

In vendar Ivan Cankar ni bil nacionalist kakor danes razumemo to besedo; vedel je, da je narod slednjič prav tako minljiva stvar tega sveta kakor vse druge in da torej ne more biti človeku zadnja misel. Tudi krog njega so stala, kakor na skrajnih obzorjih slehernega življenja, strašna žrela temnih vprašanj: odkod kam, čemu vse to, kar je in kar sem jaz, komu živim? Njegova misel se je ujela najprej ob najbližjem, kar je ljubil, ob materi: ko se ni umirila, se je razlila preko vsega našega rodu, se je oklenila domovine; in ko tudi tam ni našla vse tolažbe, je pohitela v brezbrežno večnost in je prhutaie v neskončni tihoti tega skrivnostnega brezdnà našla srčni mir in zadnjo besedo: Bog! Pred njim je tudi jasna stala prikazen Jezusova, ki jo je znal upodabljati z nepopisno nežnimi, kakor iz solnčnih žarkov ustvarjenimi besedami, polnimi ponižne ljubezni in svetosti. Reči moram še več: Ivan Cankar je bil v zadnjih svojih letih katoličan. Ni bil dosledno cerkveno-dogmatičen vernik, tudi ne pristaš ene same, s prilastkom nezmotljivosti opremljene konfesije, marveč je bil katoličan, ker je to forma, v kateri se religiozno izživlja naša zemlja in je torej njej potrebna in prava. Sklepna formula njegovih verskih nazorov, ustvarjena malo pred smrtjo, je kratka in absolutno jasna: »Če bi bil Rus, bi bil pravoslaven, če bi bil Prus, bi bil protestant; ker sem Slovenec, sem katoličan.« S tem ni izpričal le, kako modro je pojmoval življenje, marveč je tudi dokazal, kako organsko

se je bil spojil z dušo svojega naroda. Tudi tedaj, ko je stopil pred te zadnje skrivnosti, spričo katerih se človeška osebnost drobi v prah, je ostal cel, mojstrsko enotno ulit.

Zato se ga danes spominjamo.

Resnično, po smrti ni težko slaviti zaslužne može; to je lahko in prav za prav prijetno opravilo. Dokler poet živi med nami, dokler križa našo pot, dokler potrebuje kruha, ki ga potrebujemo sami, dokler diha zrak, ki ga moramo dihati sami, dokler nas vznemirja s svojim sarkazmom in nam razodeva skrite naše grehe, dokler nam ponuja svoje nezanesljivo blago v kup in prodajo, ga je težko slaviti, in trudni, omagujoči Ivan Cankar, ki je hodil zadnji čas poln smrtnih slutenj med nami, je doživel več bridkosti nego tolažbe in ljubezni. Pa ne štejmo si tega v greh; za to nas ne bo nihče klical na odgovor. Ali tudi v zaslugo si ne štejmo, če smo izvršili prijetno dolžnost in obhajali slovesno njegove spominske dneve, zakaj tudi za to nas ne bo nihče klical na odgovor. A zaradi nečesa drugega bomo stali pred sodbo potomstva. Ivan Cankar nam je zapustil veliko duševno premoženje, ki ga je naskoparil, nagraabil v kratkih letih izza prve mladosti, ki je ob njem sam izkrvavel, ko ga je spravljal za nas. Za to zapuščino pa smo vsi odgovorni. Prihodnji rod bo vprašal, ali smo jo prevzeli vase, prevzeli tako trdno in neločljivo, kakor prevzema vase sedaj prst ljubljanske ravani moči njegovega telesa. Ta zapuščina, ki smo odgovorni zanjo, pa je samozavest in mirna vera, spoštovanje do vseh dobrin duha in ideal človeka, ki je »visok v svojih mislih, plemenit, brez zlega in hinavščine v svojih čuvstvih, čist, nesebičen, brezmejno vdan v svoji veseljni, vsako božjo stvar tesno objemajoči ljubezni.« To je dediščina Ivana Cankarja in v njej je večno on sam.

KETTEJEVA PISMA CANKARJU.

PRIOBČIL IZIDOR CANKAR.

Priobčujem naslednja Kettejeva pisma Ivanu Cankarju, ker mislim, da niso brez važnosti za pravilno umevanje postanka nove slovenske književnosti. To korespondenco je Ivan Cankar svoj čas bil oddal bratu Karlu.

Kette in Ivan Cankar sta se bila v srednješolskih ljubljanskih letih tesno združila in sta ostala prijatelja, dokler se ni Kette poslovil za vedno. Po njegovi smrti je bil Ivan Cankar prvi, ki ga je prav označil kot pesnika in z besedo, polno resničnega občudovanja in zvestega prijateljstva, pokazal njegov pomen za slovensko poezijo; vsa leta pozneje, do lastne smrti, mu je hranil vedno enako topel spomin in je slednjič legel k njemu in Murnu v skupen grob.

Do l. 1896. sta si bila Cankar in Kette tovariša v dijaški »Zadrugi«, skupno sta pesnikovala in veseljačila, nekaj časa tudi skupaj stanovala v Vodmatu. L. 1896. je Cankar slednjič srečno prebil realno maturo in se odpravil na Dunaj studirat tehniko, Kette pa je isto jesen po nesreči v ljubljanski šoli odšel v sedmi razred novomeške gimnazije. Tedaj se začneta prva Kettejeva pisma Cankarju na Dunaj, spočetka še prešerno dijaško klepetanje, ki pa postaja vedno bolj resnobno in se čedalje bolj ukvarja z aktualnimi literarnimi problemi. Kakor Cankar Ketteju, tako je tudi Kette prilagal Cankarju v pismih svoje najnovejše

pesmi; teh priloženih pesmi ne objavljam, ker so vse objavljene in se po obliki ne razlikujejo toliko od poznejših redakcij, da bi bilo tu potrebno tiskati vse variante. Niso pa brez pomena te variante za prihodnjo kritično izdajo Kettejevih pesmi, ki je že danes potrebna.

1. Pismo 8. novembra 1896, pisano na Dunaj. — Odstavek: »Ali še morda Ti nisi slišal, da so mojega pegaza v Gorici metamorfozirali v oslička. Veš, prej je bil takó nekak norček, kakor sem jaz. Iz zaljubljenih se je rad kaj ponorčeval. In zdaj!... toda kaj Ti bom pravil; beri zadnjo pesem v Zvonu, pa boš videl. Sožalno!« se nanaša na pesem »Zaprta so njena okenca«, ki je bila isti mesec izšla v LZ (1896, 667) z naslovom »Pesem« in podpisom Mihael Mihajlov; tam se glasi zadnja kitica:

»A da bi mojo znali bol
bleščeči tisoči,
sožalno bi jim padale
solzice iz oči...«

Iz pisma je razvidno, da je pesem spremenil Bežek v Gorici, in sicer ji je dal prav nasprotni zmisel, nego pesnik. V Aškerčevi izdaji je beseda »sožalno« popravljena v »od smeha«, s čimer je pesem zopet dobila od Ketteja zamišljeno ironično konico. — Povpraševanje, zakaj ni v »Zvonu« Cankarjevega »nadaljevanja«, se nanaša na studijo »Anton Aškerc«, ki jo je Cankar začel priobčevati oktobra, in nadaljeval šele decembra; o vzrokih, zakaj je novembra nadaljevanje izostalo, glej Cankarjeve Zbrane spise II, 360.

Kandija pri Novem mestu, dné 8./11. 96.

Dragi prijatelj!

Malo pozen odgovor, kaj ne da, na Tvoj pozdrav od Bog si ga vedi katérega, pa nikári ne misli, da me je kaj zadrževalo, ne, ampak sama lenôba je bila kriva, da Ti šele sedaj odgovarjam.

Kaj Ti bi še povedal? No da, jaz sem s profesorji svojimi zelo zadovoljen, oni pa seveda ne takó z menój. Kakó pa s Taboj? Si-li kaj priden? Ali boš kaj vrl inženir? Jaz upam, toda to Ti že naprej povém, da Tebi ne bom dal zidati svoje hiše, ker se bojim, da bi se mi ne podrla prej, nego bi jo Ti začel zidati. Torej na moje stroške ne pij!

Jaz sem se tudi zaljubil, če še ne veš. Pri Istrijanu namreč dobim prav fina jajca. Jaz sem imel že nekda pas-sijon nanja, toda prilike ne. Torej bi prav za prav ne smel govoriti o kaki nóvi ljubezni, temveč reči bi moral, da se je vrnila stara ljubezen. Meni se kar razigrá srcé, kadar takó ljubeznivo in dražestno polzé skozi grlo, ah to ti je božanstveno!...

Sicér pa je Novo mesto zelo dolgočasno. Pot od Novega mesta do kolodvora več nego četrť ure, od doma do šole več ko deset minut, do moje ljubice ∞. Iz tega sledí, da grem strašansko rad k nji, še rajši v šolo (welche Ironie), a najrajše pa na kolodvor, z vlakom na, v, proti..., kamorkoli iz N. m. To Te fopam! Saj ni res. Še na Dunaj ne pridem, če bi me še takó vabili, vi, ki nimate pri večerji družega dela nego da dopisnice podpisujete takó pravilno in natančno, da se takoj vídi, kakó imate pred seboj kako ubogo četrťinko Gumpoldskirchnerja ali pa celó tisto puhlo bavarsko pivo, torej res prav nič čudno, če Vas le še zavest, da ste literati, nekoliko tolaži ob vseobčnem poto... suši. Ampaj jaz, le poglej moje čačke, prec vidiš, da tisti ni dobro videl, ki jih je pisal. — In précej spoznaš, da se tisti, ki jih je naredil, precèj

razume na ples. Da, in mi plešemo. Četvorko; ali veš, kaj je četvorka? Ha, ha kakó naivno, bo rekel Cankar, kje pa misli ta, da smó. Mi, ki plešemo vsak dan, če hočemo, s kakšno debelo Madjarko pa kaj jaz vem kakó se še zovó vse tiste done della Bunke. No, no, jaz pač nisem mislil takó hudó in sem hotel le povedati s tem, kakó kratkočasno je tu v Novem mestu.

Čuj, Cankar, nekaj novega! Ovidijeve metamorfoze so spet prišlé v naši literaturi na dnevni red. Ali še morda Ti nisi slišal, da so mojega pegaza v Gorici metamorfozirali v oslička. Veš, prej je bil takó nekak norček, kakor sem jaz. Iz zaljubljenih se je rad kaj ponorčeval. In zdaj! Jejmene, da bi ga Ti videl, kake debele solze toči bóre magariac... toda kaj Ti bom pravil; beri zadnjo pesem v Zvonu, pa boš videl. Sožálno!... Da, da, vidi se, gospodje zastópijo.

Mene je biló tisti dan, ko sem tisto čítal, takó sram, da sem bil takó rdeč, kot krški raki, ki so poginili pred leti.

Sicér pa mi nikar ne zaméri, da jenjam na ti strani. Vidiš, na Stražo bomo šli ali kamže, ljudje pa ne čakajo radí in so ravno takó nestrpni, kakor bi bil Ti, če bi Ti popisal še četrto stran. Torej

Tvoj

Kette.

Pozdravi Te Železnikar, Drenik, Žorž e. t. q.

Zakaj si tako len, da sedaj nisi ničesar v »Zvon« poslal? Stara lenoba se Te je gotovo zopet prijela.

Zdravstvuj

Železnikar.

Naslov.

Kette Karl — N. m. — Kandija pri g. Juncu. — Pa daj tudi Ti naslov. Ja, pa zakaj ni nič nadaljevanja v Zvonu?

2. Pismo 7. marca 1897, pisano na Dunaj. — LZ 1897 je objavljaj Kettejeve pesmi pod psevdonimoma »Zvonoslav« in »Zor« (ne več Mihael Mihajlov); prvo izmed teh imen je pesniku samovoljno vzdal urednik Bežek in dunajski literarni tovariši so ga po svoje komentirali. — Pesmi, ki jih je bil Cankar poslal pred tem pismom Ketteju, so »Dunajski večeri«; kakor ostali doma (prim. Cankarjeve Zbrane spise I, 313), je tudi Kette sodil, da bi si bil mogel dunajski tovariš izbrati primernejših snovi. — Najnovejše »Zvonove« pesmi, ki jih Kette ocenjuje v pismu, so Župančičeva »Essehrin kip« (Aleksij Nikolajev), Dergančeva »V mraku« (Kazimir Radič) in Resmanova »Zvečer«. — Pismu je Kette priložil pesmi »Moja máksima« (v »Poezijah« pod naslovom »Laokoont«), »Starčkova pesem«, »Zimska idila«, »Sonet« (v poznejši redakciji »O Jurček, o Jurček...«) in »Podgorska svetnica«. Vse pesmi so bile kesneje drugače redigirane, »Podgorska svetnica« zelo popravljena in obe prvi kitici soneta popolnoma spremenjeni. K temu sonetu je Kette pripisal med pesmimi: »Pričujoči sonet ni tak, kakoršen bi moral biti, mislim namreč prvi del. Ali zdaj Ti ga dam, kakor ga imam. V Zvonu bo prišel popravljen, če ga bom sploh tje poslal.«

Kandija, dné 7./III. 97.

Dragi Cankar!

Nikari se ne jezi, da Ti nisem odpisal takó hitro, kakor si želel. Glavni vzrok je bil ta, da sem ti hotel pokazati, kóliko sem v tem času pesmij naredil; zató sem se pa moral hitro spraviti na delo in zložiti par verzov. Predno

pa dalje govorim, to se prav po beraški zahvalim za laskavo in duhovito mnenje gospoda Vidica; no, duhovit človek lahko o duhovitosti in neduhovitosti govori; in pač je največja duhovitost ta, sklepati iz devetih črk. Zdaj mi je pa res žal, da si nisem jaz dal imena »Zvonoslav«. Ti namreč poznaš mojo maníjo, veselíti se nad tem, da sem drugačnega mnenja kot drugi. In glej! Tri dni in tri noči nisem mogel ne jesti ne píti sáme jeze, da so me takó lepó titulirali gospod Bežek. In vedel sem dobro, da me bo naredil ta Zvonoslav v Zvonu neslavnega, jezíl sem se in niti od daleč nisem pričakoval, da mi bo to imé doneslo tolikega veselja; škoda, škoda, da si ga nisem sam izmislil. Tvoje pesmi sem prečítal z največjim veseljem. Ti, golobček, precej napreduješ. Kakó me to veseli, da nočes več krévsati po Španskem, toda da po Francoskem potuješ, me pa draži. Ti sicer praviš, da si na Nemškem, pa Bog vé, če niso tisti Tvoji Dehmel in Liliencron kaki Francózi. Potlej pa je že vse skup jedna fíga! — No, vzlic temu mi vzlasti prve pesmi zeló ugajajo, da je le drugačno, nego na Kranjskem, »kjer po stari šegi še drekájo«. Prvi dve ste mi vzlasti radi tega zeló všeč, ker je v njih duševno stanje mladeniča in propale ženske takó lepó izraženo. Tudi četrta in peta (Ne vstajaj... Pod oblačnim...) ste krasni. Pa kaj Ti bi to pravil, saj moreš sam najbolje vedeti, kaj je lepó, da sem Te pa razumel, verjemi. — Vendar mislim, da bi se dalo na Dunaji najti tudi drugih snovij. Toda pst! Ti si dejal, mi smo subjektivni. Jaz umólkнем in rečem le toliko: Vsak po svóje! Vendar bi rad vedel, kake nazóre imaš Ti zdaj o bistvu poezije. Odpiši mi torej prej ko mogoče, in na Tvoje trditve bom odgovoril, kakor bom vedel in znal; na vsak način pa morava býti glede tega na čistem. Sploh mora nekóliko oživeti konverzacija med nama; jaz sicér ne vem, da li bi Tebi to kaj koristilo, da bi mēni, vem, če ne v drugih ozirih, saj v tem, da bi me spodbudilo k delu.

Novo mesto me je zopet restavriraló. Še ne povsem, ali vsaj toliko, da sem začel zopet iméti nekoliko zaupanja do svojega talenta. Da sem ostal v Ljubljani, bil bi do sedaj do mala uničen. Vzrok moje bolezní je bila neka čudna místika. Tega Ti doslej menda še nisem povedal, ali sedaj Ti že smem to odkriti, tem bolj, ker sem se je kolikor toliko otrešel. To je res čudna lastnósti, ki pa je v naši rodovíni vkoreninjena. Ali v Novem mestu se — hvala Bogu — ne dobi nič tacega, kar bi jo moglo redíti, in prej ko pridem zopet v večja mesta, bo takó še precej časa preteklo. Ah, to je čudno stanje, ko ležé razum, pamet in volja zavíta v neko megló, čím razgreta domišljíja išče priljubljenih predmetov s strastjó, da se ne da dopovedati. Pa tudi sicér se je mnogo-kaj izpremenilo od tačas, ko sva bila zadnjič skupaj. Pa tega Ti ne bom pripovedoval v pismu, to Ti povem o Veliki noči v Ljubljani.

Ravnokar sem dobil tretjo Zvonovo številko. Župančičeva pesem mi ugaja, pa ne vem, zakaj je uvedel v špansko formo toliko slovanskih elementov. Pri njem se vidi, da je študiral jugo-

slovanske narodne pesmi in ruske dume. Da je rabil špansko obliko, je prav storil, saj se dajo satire fino narediti v nji. Tudi Resmanova pesmica je lepa, kaj pa je hotel Drganec s svojo, ne vem. Sploh sem jaz gledé Drganca blizu tacega mnenja ko Ti. Ker pa mi bi kdo lahko predbacival, da to zato takó pravim, ker „*καὶ φθογγὸς φθογγῶν φθογγῶν καὶ ἀοιδὸς ἀοιδῶν*“ (ker je glás glásu, ptič ptiču nevoščljiv), rečem za sedaj le: Vederemo! No, če bom moral biti Drgancu nevoščljiv, potlej pa kar liro v koš pa z akti pokriti. Da, baš naróbe. To me je razveselilo, ker, če sem bogat, me pač ne bo vznemirjalo, če so tudi drugi bogáti in delé dobróte od svojega bogastva, če sem pa reven, pojdem pa k njim in Bogá bom hvalil, da smem njihov kruh jesti. Zató se mi je pač smešno zdelo, da se jeziš nad ubogo živálico. Pa menda vendar ne misliš, da so vsi Slovenci tepci. Slovenska pamet je res da počasna, od jedne pa do druge pametne misli potrebuje petdeset let (vzlic duhovitosti nekaternikov), pa pride vendar-le naposled do svojega smôtra. In to je čisto prav od njé, drugače bi morala kedaj s kesanjem izreči besede tístega polža, ki je sedem let lezel čez prélaz, a prišedši do polovice padel in vzdihnil: »Ti šéntana naglost, ki nísi nikóli nič prída«. Čez petdeset (pri profesorjih 51) let se torej tudi v Slovencih spozná prava poezija. Baš radi tega pa bom jaz pel takó, kakor bom sam spoznal za právo, ne pa, kakor bi uga-jalo kakemu filistru. In Ti imaš čisto prav, če se nič ne oziraš nánje. O Drgancu pa je moja sodba táka: morebiti bo pel boljše nego Cimperman, morebiti bo celó dosegel Levstika! Morebiti!

Tu Ti sledi par pesmic, ki sem jih naredil zadnje čase. Do Božíča nisem delal skoraj nič; šele prejšnji mesec sem se nekako zbúdil in jel zopet písati.

Zadnji dve pesmi sem nalašč sedaj naredil, da ne porečeš, kakó sem len, da nisem ničesar naredil itd. Vem, da bi Ti lahko še mnogo, mnogo povedal. Ali danes se mi kar nič več ne ljubi písati, pismo pa moram še danes ekspedirati. Piši mi kmalu, še boljše, precej! Potem Ti bom tudi jaz še kaj več napisal. Pa pošlji, če imaš še kaj. Pa napiši kaj o Tvojih nazorih in Zupančič naj tudi takó storí. Ah! Mene pustíte kar takó lakote umirati, čim se Vam dobro godí. Menite li, da je ljubó človeku, odločenemu od somišljenikov, ki ga razumejo?

Pozdravim srčno Zupančiča in Tebe.

Tvoj zvesti prijatelj

Dragotin Kette.

Pozdravi Te Drenik! ki bo odslej z meno j stanoval. Železnikarja smo ekspedirali, stanuje v mestu.

3. Pismo 20. junija 1897, pisano na Vrhniko, kamor se je bil Cankar po prvem dunajskem bivanju zopet povrnil. — Nekdo je bil najbrže prenesel Cankarju razgovor s Kettejem o narodni poeziji in klasični obliki, a nepravilno in Kette pojasnjuje sedaj svoje nazore o teh stvareh. — Foersterjev spis in Cankarjevih pet pesmi, na katere se Kette sklicuje kot na vir svojega poznanja »dekadence«, so »Dekadence, nova literarna smer« (LZ 1897) in »Dunajski večeri«.

Kandija, pri N. m., dné 20. VI. 97.

Dragi Cankar!

Tvoje pismo me je razveselilo, ker sem po njem zvedel, da si še med živimi. Kar mi pišeš gledé na »Svetnícó«, bo deloma upravičeno, deloma ne. Da nima nič prave vsebine, je res, da bi bila kompozicija slaba, je napačno. Sicér pa jaz do sedaj še nobenega svojega proizvôda nisem smatral popolnim, vzlasti pa ne proizvode, ki sem jih izvršil za časa najinega skupnega bivanja na Friškovcu in mojega prvega bivanja v Novem mestu. Vsi ti proizvôdi so izrodek bolne domišljíje, vse moje pisarjenje je bilo neko prizadevanje najti nekaj, a kaj sem iskal, tega nímsem vedel. In baš »Svetnica« zaključuje to žalostno dôbo. Ti si rekel, da se bodem smejal Tvoji krítiki. No, smejal sem se, a smejal le Tvojim besédam, kakó si bil žalosten. Ta žalost je pač prišla le iz tintnika, ne-li? Smejál sem se tudi Tvoji domišljiji, ki si me riše tacega, kot nímsem. Nazadnje si boš še domišljeval, kakó slabo je uplivalo Novo mesto náme, kakó sem tam postal filisterski, kakó... ej, bratec, kdo bo neki tu uplival náme, ki je ni žive duše, da bi Ti sploh mogla kako ziniti o poeziji. In smejál sem se tudi Tvoji lahkóvornosti, ki takó rad verjameš čudovitosti iz ust mojih prijateljev, čudovitosti, ki postanejo čudovitosti le radi čudovitéga spomína njihovega. Mislij in čutov ne bom kradel narodu: če jih sam nimam, pôtlej kar peró v kot; zakaj pa bi ne smel uporabljati narodne zgodovíne, zakaj bi sploh ne jemal iz življenja svojega naroda, ne vem. Izraz, obliko pa od drugod niti ne morem jemati, nego od njega. Kdo je dalje rekel, da hočem jaz klasično obliko? Jaz sem le rekel, da mi ugaja ona klasična mirnost in harmonija, ki preveva recímo »Herman in Dorotejo« ali »Torquatta Tassa« ali Homerjevi epopeji... Tisto je pa res, da mi dekadence ne ugaja, toda pristavljam, le v toliko, kolikor jo jaz poznam. Prav si rekel, da jo sodimo le iz Foersterjevega spísa. Jaz zraven tega še iz Tvojih pet proizvodov, ki si mi jih poslal. Seveda, ko bi jaz čítal Dehmela, bi morebiti dobil vse drugačno misel o nji. A do sedaj sem mnenja, da ima edíno prednost pred drugimi smermí v tem, da zajema iz realnega življenja. Toda bojím se, da ni preveč naturalistična..., ne vem sicér, ali zdi se mi. Kakor pa ne ljubim naturalizma v romanu, to ga še menj v poeziji. Jaz bi se rad poučil, je-li prav mislim ali ne, ali do sedaj nisem imel priložnosti. Ti si mi obljubil priti o Veliki noči v Ljubljano, toda biló Te ni. Tam si mi hotel pokazati Tvoje najnovejše ljubljence. Sedaj praviš, da prideš v Novo mesto. Jaz Te z veseljem pričakujem. Prídi, kadar hočeš; o ponedeljkíh, sredi i sobotah smo prostí. No, odkrito povem, da Ti nič kaj ne verjamem. Ti samó obljubuješ. Ako pa res prideš, ne pozabi svojih proizvodov na Vrhniki; rad bi vedel, kakšni so.

Tu živim, fletno! Punčke so mi prva skrb, druga denar, tretja vínce, četrta jajca, peta lepi romančki in poezije, šesta natura, sedma kvartír, osma cerkev, deveta šóla. Zaljubljen

sem v jedno blondínko, in imam sréčo. Sicèr pa Ti povem nekaj prijetnih zgodbic, kadar prideš lesèm.

Srčno Te pozdravlja:

Dragotin Kette.

4. Pismo 25. julija 1897, pisano s počitnic v Trnovem pri Ilirski Bistrici na Vrhniko. — Cankarjeva igra, o kateri povprašuje Kette, so »Romantične duše«. — Svojo obljubo, da se ustavi za nekaj dni v Ljubljani meseca septembra, je Kette izpolnil, ko se je vračal s počitnic v Novo mesto; sešla sta se s Cankarjem v Ljubljani. Tedaj mu je Cankar obljubil, da ga obišče v Novem mestu, na kar se sklicuje pismo 19. septembra 1897. — Pesmi, ki jih prilaga pismu Fran Valenčič, so »V gozdu« in »Idejalist in dekadent« (I, II, III); v njih ironizira (na zelo neroden način) starejšo idealistično poezijo in poveljuje »dekadenco«.

Trnovo, dné 23. VII. 97.

Dragi Cankar!

Lepó si mi Ti odgovoril, a še lepše prišel v Novo mesto... Sedaj sem v Trnovem, pohajkujem in nekóliko pisárim. Do sedaj sem napravil šele kakih 10 proizvodov, kadar jih bo nekaj več, Ti jih pošljem, da boš vedel, kakšna je sedaj moja Muza. — Ti si gotovo zelo prídén; igra je že dokončana? Jaz sem zeló radoveden, če si že kaj izpremenil svoje nazore o dekadenci; če jih pa nisi izpremenil, to je pa potem od Tebe zeló grdó, da jih nočes tudi pri drugih utrditi, to se pravi, da mi nečes poslati kakih lepih dekadentskih proizvodov, kateri bi me mogli prepričati o resničnosti Tvojih besed. Že parkrat si dejal, da mi hočes pokazati neko »Jugend«, ali da me hočes seznaniti z nekaterimi dekadenti. No, jaz od dné do dné zaman pričakujem pisma, ali knjige ali časopisa od Tebe, zaman pričakujem Tebe samega. Torej stori vendar nekaj! Ako bi mi kaj poslal, mislim, da bi Te ne stalo toliko. Ako pa nimaš novcev, naznani mi z dopisnico (2 kr. stane), da potrebuješ za pošiljatev; jaz Ti bom rad poslal; potem pa piši mi tudi kaj.

Ali bi ne mogel tudi sam kaj priti v naše kraje? Če ne, potem se morebiti vendar končno! vidimo septembra meseca, ko se vstavim za par dni v Ljubljani, in, če Tebe tam ne dobim, na Vrhniko mahnem.

Tu sem se seznanil z g. Valenčičem, Tvojim znancem.

Srčno Te pozdravlja Kette.

Ker je vže slučaj nanesel, priložim Ti tukaj 3 nove pesmice. Če se ti zljubi, opozori me na kakšne hibe. Pozdravi brata, če je doma.

Na zdar Valenčič.

5. Dopisnica 19. septembra 1897, pisana na Vrhniko.

Novo mesto, dné 19. 9. 97.

Dragi Cankar!

Glej, da ne pozabiš, kaj si mi obljubil. Pridi, če mogoče, v Novo mesto. — Včéraj bilá tu veselica; na nji se je igrala neka Murnikova burka, ki bi dosti bolje uspéla, da so se je diletantje bolje naučili; posameznosti so bilé še precej

dobre, ensemble slab. — Moje stanovanje je kaj idilično; sôbica majhna, a urédil in okrasil sem jo kolikor mógóče po svôjem ukusu. Zdravstvuj!

Tvoj

Kette.

Naslov: K. K. pri
g. Štamcarji v N. m.

6. Dopisnica 1. januarja 1898, pisana na Vrhniko. — Podpisana »Pepca« je bila natakara v novomeški gostilni g. Jakca, kjer je dopisnica tudi bila napisana.

Novo mesto, na novega leta dan 98.

Ljubi moj Cankar!

Jaz Ti voščim iz vsega srca, iz vse duše in iz vse močí srečno Novo leto, da bi še nadalje imel tóliko sreče pri »des femmes«, kot doslej, toliko častílcev v literaturi kot pri njih, in — da bi začel res — novo življenje. Gospica Pepínka — Tvoja znanka — ima res »lèvvres bien aimés«. Kaj si ji obljubil, se gotovo spominjaš. Glej, da ne pozabiš.

Je reste bien affectionné ton ami

Kette.

Pepca.

7. Pismo 1. januarja 1898, pisano na Vrhniko (isti dan kakor prejšnja dopisnica). — Cankar je bil še vedno na Vrhniki, ker ni imel denarja, da odide na Dunaj. Veljal je za izprijenega študenta, bil je v strahu za svoje življenjsko delo in mati mu je bila malo prej (23. septembra) umrla. Živel je v težki depresiji in sklepal, da mora začeti »novo življenje«, ter je o tem pisal tudi prijatelju, ki je takoj našel zanj toplih besed spodbude in tolažbe. — Glede debate o subjektivističnem značaju moderne poezije prim. Cankarjeve Zbrane spise II, XXII, kjer je tudi natisnjena temu pismu priložena pesem »Romarski berač«. — Razen te pesmi je Kette priložil še »Gazelo« (»Kamorkóli hodim«).

Novo mesto, dné 1./I. 98.

Dragi!

Srčno me je razveselilo Tvoje pismo, ne samó zató, ker je sploh prišló, ampak ker je bilo takó pisáno, kakor sem si ga vedno želel od Tebe. Tudi takó hitro se ga nisem nadejal, ker vem, da hitrost gledé na pisanje pisem ni ravno Tvoja krepost, kakor tudi moja ne. Prav, da si se dokopal do teh sklepov, jaz upam, da še zadosti zgodaj. Mislim namreč, da bi sicèr pač ne mogel uspešno delovati, ako bi bil primoran polniti predale slovenskih političnih časnikov, če tudi s feljetoni. Takó se je že ubil Jurčič, takó se bo morebiti (žal) uničil Govékar, takó bi se gotovo tudi — Ti. Saj vemo, kako je. Inter arma silent Musae.

Kar sem jaz slišal o Tebi, ni biló, da bi še jedenkrat ponavljal, in tó ne iz ust mlečnozobih študentov, pokornih, suženjskih pisarjev ali enakih individuov, ampak iz ust — odraščenih ljudi, celó — profesorjev, vsaj posredno. Sicèr vem, kaj da si misliš pri teh besedah. (Têpci!) Ali kaj hočes, têpci imajo jezik! Nevérnih Tomažov pa je sedaj prokleto málo na svetu. Jaz sem vedel, kakó je s Teboj. Vedel sem, »dass du dich austoben musst«, da pa boš, kedar boš imel tisto kakó bi že rekel »Sturm-Drang-periodo« za seboj, odličen človek. Misliš, da mi je kdo hotel verjeti, če sem se slučajno s kom sporekel radi tega? — Ljudjé gledajo pač samó na fákta,

véruejo pa radí vsakemu, naj si bi jim natvezel še takih oskódnostij. Kultura pa tudi ni še dospéla do tacega vrhunca, da bi ljudjé ne gledali drug na družega kakor volk na jágnje; da, gospod Darvín bi tudi s to analogijo lahkó podkrepil svoj dokaz, da izhaja človek od živali — cd opice, saj je res vse živalsko na njem. O, ljudjé smo škodoželjni, nevošljivi! Zlasti pa velja to za pesnike. Homer pravi: Kai fthongós fthongó fthoneeí kai aoidos aoído. Po domače bi to takó povedal, da pesnik pesnika ne more videti kôncem oká. Pôtlej lahkó razumeš, da Te Theodor Doksov ne bo hvalil in zakaj da ne, jasno Ti bo, da Te »filistri« ne bodejo hvalili.

In vendar je Tvoje življenje tako lahkó umeti, če se le pozna Tvoj značaj. Ti niti nisi mogel drugače živeti, nego sí. Ti si pesnik, in kot tak že po naravi strasten, občutljív človek. Brez strastij pa ni pesnikov, torej bi tudi ti ne bil pesnik, da nísí strastán. Kaj si jaz upam trditi?!... Pa je vendar le res. Brezstrastni pesniki à la Gangl, Doksov... niso pesniki, ampak pesmotvorci. Ali, če hočejo biti po vsi síli pesniki, dobro, potem pa móramo vzdéti Prešérnu, Gregorčiču, Aškercu drugo imé, ne pesnik. Recimo, človek! — Smejati se pa le moram Ganglju, Doksov-u in jednakim, ki hoté pesnikovati brez strastij. Ali se ne pravi to hišo zidati brez kamenja v obláke? Ljubezen je strast — nescrpen vír lirike — pregrešna, pst, te ne smé biti v pesmih katoliških pesnikov. Jeza je strast — neizcrpen vir satír — pregrešna; dóli ž njó. entusiazem za kar-koli je strast, a brez njega pišejo naši pesniki. Jaz pa nimam kar nič veselja za njihove umétne cvetke, naj si bodejo še takó lépo barvane, ko so pa brez — duhá, ko pa nimajo svojih korenin v srcu človeškem, — ampak v umetnem cvetličnjáku, v lóncih, v zabojčkih — hočem reči v njihovih pískrih — pardon — možganih.

Nikari torej ne misli, da si zaman žível, ako si takó žível, kakor bi vendarle ne smel vedno dalje živeti. Zaman ne, kajti imaš vsaj prepričanje, da si pésnik, in to prepričanje ni nápačno! Ali strast je réka, ki, če stópi čez bregóve in se razlíje po raváni, uniči ne samó vsó okólico, ampak tudi sámo-sébe, ker se porazgubi, ki pa, tekoč v strugi, góni mline, nósi ladije; Ti bi moral napeljati strugo svojih strastij v pesmi. In to misliš storiti sedaj; kako bi torej ne bil vesel jaz, ki sem bil Tvoj — veruj ali ne veruj — najiskrenejši prijatelj zató, ker sem primoran ljubiti resnico in večjo popolnost, a sovražiti laž, licemerstvo, nadutost in domišljavost.

Torej na Dunaj pojdeš? Upam, da boš tam srečen, kajti v življenju boš, med somišljeniki mordà, morebiti celó med prijatelji. In — delal boš, a brez dela je človek nesrečen. O, ko bi mogel tudi jaz priti kaj kmalu tjè góri! Ko bi le tudi jaz imel kmalu prašne šolske sôbe, vojašnico za seboj! Jedno se bo kmalu zgodilo, ali drugo pa ne takó kmalu. Vendar upam, da se bova kedaj videla na Dunaju ali kjer že, ako nam bo sreča mila. Prav imaš, če si dobiš kako službo za tó leto. A vendar je glavno, da si dobiš — trdno voljo. Ona je tvoriteljica, brež nje je celó nadar-

jeni Rajskij v Gončarovem »Oblomu« ali kje že (saj se ga mendà še spominjaš) ostal le nekaj diletantsk pustolovec. Upam, da mi boš odslej bolj pogostoma pisal, tudi kaj poslal; nasprotno se bom tudi jaz odslej češče oglašal pri Tebi; najprej pa Te prosim, da mi v slučaju, da res pojdeš na Dunaj, pošlješ svoj naslov.

O sêbi Ti nimam povedati kaj posebnega. S šolo veš, kako da je; razven tega čitam romane (ruske), bêrem zgodovino (vzlasti domâčo; sedaj ravno novomeško), hódim v gostilno (sedaj k Pepici; njen naslov je P. Repenšek pri g. Jaczu v N. m.) in spišem tu pa tam kako pesmico. (Ker je za danes pismo samo že preveč narastlo, dopojlsem Ti pesmice posebej.) Sploh pa se dolgočasim, da nikdar téga. Novo mesto je dolgočasno gnezdo.

Kar se tiče Tvojega mnenja, da pesnik bódi subjektiven, kakor si se nekoč izrazil, moram reči, da mu ne morem pritéginiti docéla. Mislim namreč, da se je mogoče človeku tudi v tuje stanje, tuje čustvovanje, tuje mišljenje prestaviti v mislih, a iz tega sočustvovanja dobiš celo vrsto novih mislij in čustev, ki jih radi subjektivnosti nikakor nočem zavreči. (Na tá naćin sem napravil že nekaj pesmij; prosim Te, da se takoj izrázi o njih, kakor hitro jih doboš.) Ravno zató, ker tako rad spoznavam tuje misli in tuja čustva, so mi tudi narodne pesmi prirastle k srcu. Kaj pa Ti? Ali si še vedno takó zoper nje? —

Kar mi pišeš o Govekarju, je verjetno. Škoda bi ga res biló, če bi se pogubil. Slišal sem, da mu tudi jus ne diší več. Ali je res? O Zupančiču ni duha ne sluha. Rad bi vedel, kakó kaj živí. Z Valenćičem prideš gotóvo kaj skupaj. Zadnjič mi je poslal celo kôpo pesmij. Oblíko ima boljšo. Tudi Muren mi je poslal zadnjič dopisnico, v kateri pravi, da — raste. Je-li to res, ne vem, ker nisem že dolgo čital njegovih pesmij. Kaj pa, Báblerja poznaš? Mêní je nekaj njegovih pesmij zeló ugajalo. —

Da ne bo ostajal prostor prazen, naj sledíta tu še dve pesmi. Druge, kakor sem rekel, dobiš kmalu

Tvoj Dragotin.

CANKARJEV »BUDALO MARTINEC«.

DR. FR. VIDIC.

Pravi umetnik stopa vedno par korakov pred ostalim svetom; on krčí pot, po kateri mu sledijo potem v večji ali manjši razdalji najprej tisti, ki ga najlažje dohajajo s svojim duhom, umom in srcem, za njimi pa drvi slepa masa ali pa nastane praznina in umetnikovo delo ostane narodu tuje. Odtod tisto nerazumevanje, nezanimanje mase za vsako moderno strujo v umetnosti in v literaturi še posebej. Res je, da ni vsaka moderna struja napredek; marsikatera taka struja je gola zabloda, njeni propagatorji zaidejo na stranpoti in se le deloma vrnejo na ravno cesto, deloma pa se pogubé in izginejo brez sledu. Često se drapira z modernostjo le

nesposobnost in neznanje, puhlost in puščoba, ki hoče svoj lonček pristaviti k svetemu ognju čiste in iskrene umetnosti, pa s tem zastira in duši njegov plamen in diskreditira umetniško stremljenje izvoljencev muz. Zato je težavna pot vseh novotarjev in tudi največji geniji so v svojih početkih zadeli na odpor in ovire ali vsaj na apatijo in nezanjmanje in le z najtršo vztrajnostjo so priborili svojim delom ugled in priznanje. Božanstvenega Beethovna so proglasili za »norega muzikanta«, Rih. Wagnerja za revolucionarja itd. Tako se je godilo tudi Ivanu Cankarju. Med publiko je našel s početka le malo razumevanja; samo neznatna, izbrana četica se je zbrala okoli njega, masa pa je stala topo ob njegovih delih. Tudi založniki se niso pulili za Cankarjeve rokopise in romati je moral z njimi včasih od Poncija do Pilata, preden je spravil rokopis v tisk za skromen honorar. In vendar je bil toliko pogumen, da se je ves posvetil umetnosti. Zato je bilo njegovo življenje polno nemira, skrbi, revščine in zadreg. Da je često težko našel založnika, dokazuje pismo od 11. I. 1900, v katerem mi je pisal med drugim:

»In še nekaj. Vi ste najbrže dobro znani z g. Hribarjem v Celju. Jaz sem mu pisal ter mu ponudil svojo knjigo: tri novele, o katerih sem Vam že pravil. Če Vaša beseda pri njem kaj velja, storite mi morda prijaznost in priporočite me. Te novele so itak moja najboljša proza.«

Tako je bilo tudi z drugimi rokopisi. S tem nočem ničesar očitati našim založnikom niti urednikom, ki so drug drugemu odrivali rokopise, dasi je vladala v njihovih predalih precejšnja suša. Cankarjeva umetnost ni bila kričava kljub borbenosti, ni bila taka, da bi bila ljudi vžgala in oduševala. Zahtevala je zbranih misli in dovzetnih duš, takih pa je bilo vedno malo.

Že zgodaj sem skušal seznaniti Nemce s Cankarjevo umetnostjo. Prevedel sem veliko števil njegovih črtic in novel, a uspeha nisem imel. Zanimivi so bili odgovori uredništev nemških listov. Skoro stereotipno so odgovarjali, da so z velikim zanimanjem čitali prevode, da pa obžalujejo, da se ne morejo odločiti za publikacijo, ker se jim stvar ne zdi primerna za njihov list. Bodrili so me in me prosili, naj se ne dam uplašiti z neuspehom in naj izberem kaj drugega iz Cankarjevih spisov. Čutili so pač, da Cankar ni navaden, vsakdanji novelist, a odločiti se niso mogli. Ponovil sem večkrat svoj poskus, a vedno z istim uspehom, oziroma brez uspeha.

Ko sta l. 1904. dr. Alfred baron Berger, poznejši ravnatelj Burgtheatra, in vladni svetnik dr. Carl Glossy začela izdajati nekako oficielno avstrijsko literarno revijo »Österreichische Rundschau«, ki jo je s podporo ministrstva za bogočastje in nauk zalagala založna knjigarna Karl Konegen na Dunaju, me je uredništvo povabilo s pismom od 15./X. 1904 na sodelovanje in v ta namen na razgovor. Vabilu sem se odzval in uredništvo me je naprosilo za prevode iz

moderne slovenske literature. Pogoj je bil, da mora biti prevod narejen po rokopisu in spis še ne objavljen. Obrnil sem se torej na Cankarja in Meška s prošnjo, da napišeta kaj za »Österr. Rundschau« in mi pošljeta rokopis v prevod. Oba sta se odzvala in Cankar mi je pisal 13. dne novembra 1904:

»Vsled čudnega naključja sem dobil Vaše pismo šele včeraj, zato Vam nisem mogel odgovoriti prej.

Seveda sem pripravljen, napisati kratko črtico za »Österr. Rundschau«. Toda povejte mi, če je postavljen kak termin. Zdaj pišem baš nekaj večjega, pa bi ne prekinil rad, če ni sile. Vsekakor pa Vam pošljem izvirnik najkasneje, recimo, v štirinajstih dneh. Revijo poznam in črtica, ki jo imam v mislih, bo obsegala kakšnih 7 strani. Blagovolite mi torej sporočiti na dopisnici, kako je.«

Toda rokopisi imajo čudno usodo, da so redkokdaj gotovi do stavljenega termina. Po naročilu ni lahko pisati in mučno je zlasti, če človek ve, da tiskarski stroj že preži na rokopis. Tako mi je tudi Cankar poslal obljubljeni rokopis šele 12. dne februarja 1905. l. s kratkim pisemcem:

»Pošiljam Vam rokopis črtice »Budalo Martinec«. Če se Vam zdi, da bi bilo prav, pošljite mi prevod, da ga preberem. Upam, da Vam bo črtica pogodi.«

Ne vem več, kaj je bilo vzrok, da sem se s prevodom nekoliko zakasnil. Cankar, ki je bil vedno v denarnih stiskah, bi bil rad imel honorar, čim je oddal rokopis. Zato me je podrezal z dopisnico od 10./IV. 1905. l.

»Ali ste prevod izročili naravnost reviji? Stvar traja že res precej dolgo. Da Vam naravnost povem, mi je zdaj o Veliki noči, precej ležeče na tistih par forintih honorarja. Jaz sem (žalibog) samo pisatelj.«

Na ta opomin sem prevod takoj poslal Cankarju na vpogled, ki mi ga je vrnil že 15. dne aprila 1905 s pismom, v katerem piše:

»Le nekaj malega sem predrugačil, večjidel zaradi ritma. Da sem premenil lepi izraz »segelesgeschwindigkeit« je pa vzrok tale: takoj za tem izrazom pride slika o »dveh urnih belcih«, a kdor bere »segeles« —, mu nehoté pride na spomin ladja, tako da potem ena slika uničuje drugo. — Sicer pa mi Vaš prevod zelo ugaja in Vas zahvaljujem.

Toda: pogledajte, prosim, če niste izpustili par besed na str. 13, vrsta 10 od zgoraj. Za vsak slučaj sem nekaj popravil, ker bi bil drugače pasus nerazumljiv.

Prosim Vas, izročite zdaj takoj prevod uredništvu. Tajnik Junker je dejal, da bi me »radi poznali«. Jaz pa nimam nikakega zunanjega povoda, da bi šel zdaj tja.

Originala mi ni treba vračati. Zbašnik ga ima že itak.«

Prevod sem takoj poslal uredništvu, ki mi je 18./IV. 1905 potrdilo prejem:

»Wir beehren uns ergebenst anzuzeigen, dass wir die Übersetzung der slovenischen Skizze von Jean (tipkarska pogreška za Ivan) Cankar erhalten haben und deren Lektüre sofort vornehmen werden. Die angekündigte Skizze von Meško bitten wir uns nach den Feiertagen gefl. einzusenden.«

Seveda v uredništvu ni šlo tako hitro, kakor bi bil želel Cankar in s honorarjem tudi ne. Velikonočni prazniki pa so bili pred durimi. Že 17. dne aprila 1905 mi je pisal Cankar:

»Upam, da ste prejeli prevod in da ste ga že tudi izročili uredništvu. Prosim Vas, sporočite mi nemudoma, če so Vam kaj povedali zaradi honorarja. Naravno je, da v tej stvari ne morem nadlegovati, ker bi napravilo slab vtis. Sporočite mi torej, prosim, če je kakšno upanje, da dobim te novce še pred prazniki. Ako pa ni nobenega — kar se mi zdi — tedaj ste morda Vi tako prijazni, da mi sami izplačate za ta čas 20 fl.; zato pa Vas pooblašcam, da prejmete moj honorar obenem s svojim ter da mi izročite, kar bo morda več. Ne smete pa povedati, zakaj to pooblastilo. Sicer sem Vam še dolžan — zdaj bo že precej obresti — ampak plačati Vam bom mogel šele, kadar bom v boljših razmerah. — Če bi pa Vi tega ne mogli (iz kakoršnega koli vzroka) tedaj pa bi mi morda lahko koga imenovali, ki bi mi ustregel na omenjen način.

Navezan sem na té male honorarje, ker letos »Matica« ni izplačala nikomur Tomšičeve nagrade; češ, da ni bila razpisana, kar pa ni res!

Prosim Vas, odgovorite mi nemudoma. Bojim se drugače, da se mi prazniki ponesrečijo.

P. S. Neki baron Zois mi je pisal, da je prevel na nemško »Hišo M. P.« še odgovoril mu nisem, ker se mi zdi, da ne bo nič opravil z njo. Če je ne založi sam, ne bo dobil založnika.

Ker nisem takoj odgovoril, mi je pisal Cankar 20. in 22. aprila pnevmatično karto in prosil, naj mu pošljem nekaj na račun honorarja iz svojega, »drugače bom obsojen, da ostanem v kabinetu.« — Dasi težko — Velika noč je bila koncem mesca in za praznike potrebuje človek sam več nego sicer, zlasti če ima rodbino —, sem mu vendar ustregel po skromnih močeh.

Prevod Cankarjeve črtice je potem izšel v III. zvezku (Mai-Juli 1905) »Österr. Rundschau« na str. 24—31; obsegal je torej natančno 7 tiskanih strani, kakor je Cankar napovedal v pismu, v katerem je obljubil poslati rokopis. Prevod je izšel z naslovom: »Der Dummkopf Martinec. Von Ivan Cankar. Aus dem slovenischen Manuskripte für die »Österreichische Rundschau« übersetzt von Fr. Vidic.« Honorarja pa še vedno ni bilo in 6. dne maja mi je pisal Cankar: »Vsled večkratnega vabila od strani Junkerja sem bil včeraj v redakciji »Österr. Rundschau«, kjer so me zelo prijazno sprejeli vsi trije uredniki (Glossy, Habermeld in Junker). Kakor veste, je »Budalo Martinec« že izšel. Ako so Vam poslali honorar, tedaj prosim, odštejte si meni posojeni desetak ter na vsak način tudi honorar za prevajanje, a ostalo — mislim, da bo še precej, ker je dejal Junker Schwentnerju, da plačajo za stran 15 kron — mi izvolite takoj poslati, najboljšo v pnevmatičnem pismu, zato da dobim še danes (v soboto). — Veseli me, da so bili z novelo tako zadovoljni. Naprosili so me, da naj jim napišem — svojo avtobiografijo, obljubiti pa sem jim tudi moral, da že do 1. junija oddam spet en članek. Dobro je! — Ali ste brali »Križ na gori?«

Domnevam, da se je Cankar odločil za osebni poset v redakciji, ker se je nadejal, da jih s tem najboljše opomni na težko pričakovani honorar. To dokazuje tudi pismo od 13. maja 1905. l.:

»Jaz ne vem, kaj je to, da mi uredništvo »Österr. Rundschau« ne pošlje honorarja. Omenil sem jim sicer narahlo, pa je bilo menda preveč narahlo, da bi kaj pomagalo. Zdaj ne morem storiti ničesar več, dokler jim ne napišem obljubljenega članka ter jim ga prinešem.

Ker imam dobiti poleg Vašega desetaka vsaj še 60 kron — Schwentnerju in Grafu (Graf je bil izdajatelj lista »Information«, pri katerem je sodeloval Cankar) je rekel Junker, da plačajo po 15 kron za stran — bi mi Vi napravili prav veliko uslugo, ako bi mi mogli pripraviti to svoto sami ali pa od kakega znanca; posojilo bi bilo garantirano in bi veljalo le za kratek čas. Jaz sem računil na ta denar in zato je naravno, da sem zdaj v veliki stiski. Kakemu ljubljanskemu uredništvu pišem grobo dopisnico, pa je stvar v redu — tukaj tega ne morem.

V slučaju, da bi honorar poslali meni, se zavežem s častno besedo, da ga pošljem nemudoma Vam.

Če Vi sami nimate svote, tedaj se pač dobi kdo od Vaših slovenskih znancev, ki bi jo zmogel. Lahko mu razložite zadevo.

Že jutri, v ponedeljek, pričakujem Vašega odgovora. Sitnost je res velika!

Moj prihodnji članek za »Öst. R.« bo naslovljen »Ein Totenhaus«; pripovedoval bom o smrti Ketteja in Murna. Obljubil sem ga do 1. junija.

Končno je uredništvo poslalo honorar za črtico »Budalo Martinec«, če se ne motim, bilo je 70 K. Poslal sem mu takoj denar, ker sem vedel, da težko čaka nanj; odbil sem si samo, kar sem mu dal na račun, honorarja pa si nisem računal. Seveda je bila to le kaplja na vroče železo in že 31. maja 1905. l. mi je Cankar zopet pisal:

»Prosim Vas, bodite tako prijazni in posodite mi desetak. V slučaju, da do binkoštnih praznikov ne prejmem honorarja od »Matice«, bom dirigiral novce za črtico »Ein Totenhaus« v »Öst. R.« spet na Vašo adresu. — Jaz bi se zelo rad in v svojem velikem interesu jutri navsezgodaj odpravil za en dan odtod; toda tisti honorar, ki ste mi ga Vi poslali, je bil moj zadnji in zdaj čakam na drugega, — upam, da k večjemu še en teden. — Uverjen sem, da mi storite to malo uslugo; stala Vas bo 30 vinarjev, ako mi pošljete (kar bi mi bilo zelo ljubo), v pnevmatičnem pismu. Za garancijo, upam, da Vam zadostuje ta karta s podpisom.

Prav je bilo seveda, da ste si pridržali petak. T-u se godi že nekaj boljše.

Kdo je bil ta T., res ne vem več. Cankarjevi želji, žal, nisem mogel ustreči, ker ni bil edini, ki se je obračal s takimi željami na mene, sam pa sem tudi bil navezan le na svojo skromno plačico. Vsa ta pisma kažejo, v kakšnih večnih stiskah je živel Cankar, kako je bilo njegovo življenje neprestan boj za obstanek. Od tod tudi njegov nemir in njegova nestrpnost; noben odgovor mu ni bil dovolj hiter, niti obratna pošta mu ni zadoščala, vse je moralo iti po pnevma-

tični pošti. Ne dolgo na to me je iskal na stanovanju, pa me ni dobil doma; pustil mi je listek, na katerem pravi »Napravil sem dolgo romanje in sem prišel k Vam, toda nisem Vas našel.« Napoveduje zopet, da izide še tisti mesec njegova črtica »Ein Totenhaus«. Toda ta črtica ni izšla v Osterr. Rundschau, vsaj jaz je nisem mogel zaslediti. Ali je Cankar sploh ni napisal ali so odlašali z objavo, mi ni znano. 21. dne junija mi je zopet pisal:

»Hotel sem priti danes k Vam, pa je bilo že pozno in tudi vedel nisem, če bi Vas dobil doma. Za zadnjič sem verjel, da niste mogli ustreči moji prošnji, vendar pa Vas danes, ko nimam drugega nikogar, prosim, da mi posodite desetak, dokler ne dobim denarja od »Matice«. S tistimi homatijami in Levčevim odstopom se je moja stvar zelo zavlekla, zdaj pa je menda vse v redu. Toliko je gotovo, da je »Matica« bolj navezana name nego jaz nanjo. Vendar pa bi ji ne bil dal ničesar, če bi imel Govekar kak vpliv v odboru. Zdaj ga nima.

Jaz mislim, da mi zdaj nekoliko bolj zaupate nego v prejšnjih žalostnih letih. Zavežem se z besedo, da Vam vrnem ta dolg najkasneje v treh tednih, do 10. p. m. Lahko si mislite, da sem v velikih in zelo neprijetnih stiskah, ker drugače bi Vam pač ne pisal. Te dni sem moral celo že zastaviti, kar sem imel; to je dovolj. Zadnjo krono pa sem dal nekomu, ki je bil še bolj potreben.

V teh poletnih mesecih izhajam zmerom slabše nego pozimi, ko se mi godi prilično dobro. Ne morem veliko delati, glava me boli. Zdaj morem pisati samo še v polutemi in še to z naporom. Težko čakam jeseni.

Ker sem prepričan, da mi morete ustreči, dasi s težavo, Vas prosim, da mi pošljete teh 20 kron v pnevmatičnem pismu, tako da jih dobim vendar še jutri na praznik. Če bi ne hoteli, bi bil v resnih skrbih.

V slučaju, da bo moj honorar tak, kakor ga pričakujem, Vam vrnem tudi majhen del prejšnjega in Vam ga prinesem osebno.

Dolg, o katerem govori Cankar, je datiral iz l. 1899 in naju je tedaj razdvojil. Spravil me je namreč takrat v velikansko zadrego in v svoji razjarjenosti sem mu pisal ostro pismo, Cankar pa je odgovoril še ostreje. Zato mu pozneje nikoli niti z besedico nisem omenil o tem. Poslej sem ga videl le redko, tako da se je hudo motil tisti, ki me je nekoč javno v listu napadel, češ, da so moji referati o Cankarjevih delih v »Slov. Přeledu« ugodni zato, ker cele noči krokarim na Dunaju s Cankarjem in Zupančičem.

Cankarjev rokopis črtice »Budalo Martinec« hranim jaz, kakor je izrečno pripomnil avtor v pismu od 15./IV. 1905. Original je natisnjen v avgustovi (8.) številki »Ljubljanskega Zvona« l. 1905. Primerjal sem rokopis, ki je pri meni, in natis v »Zvonu« in sem se uveril, da se popolnoma ujemata. Par malenkostnih izprememb v tisku gre gotovo na račun uredništva. Na str. 471., vrsta 12. odz dol, in str. 473, vrsta 15., je urednik postavil »razpoka«, Cankar pa je pisal »špranja«. Na str. 471., 7. vrsta odz dol, je za besedami »Tam je bogastvo« v »Zvonu« vrinjeno

»Martinec«, ki ga v rokopisu ni. Na str. 474., 18. vrsta, stoji v »Zvonu« »pozvonilo«, rokopis ima »zazvonilo« in na isti strani, 12. vrsta odz dol, ima »Zvon«: »ki je bila že smrt dahnila v a n j e«, v rokopisu pa stoji »n a n j e«. Na strani 476., zadnja vrsta, je tiskano »Kaj zaostajaš, Martinec«, v rokopisu pa »postajaš« in na strani 477., 19. vrsta odz dol, »Martinec je stal prikovan«, v rokopisu pa »ukovan«.

Konstatirati moram, da so bile vse te izpremembe nepotrebne in da so predrugačile tekst n a s l a b š e; zopet opomin urednikom, naj nikar ne izpreminjajo tekstov po svoje, temveč naj spoštujejo avtorjevo dikcijo, ki je gotovo dobro premišljena, tako da ji je vsaka izprememba na kvar. Treba je pač ločiti med začetniki, ki so morda potrebni popravkov, in med avtorji, ki vedó, kaj zapišejo in zakaj tako zapišejo, in pri katerih moti vsaka izprememba zvezo in zmisel.

V Kamniku, 15. dne maja 1926.

ZAPISKI. SLOVSTVO.

Ivan Cankar: **Zbrani spisi.** Uvod in opombe napisal Izidor Cankar. Založila Nova založba v Ljubljani. Prvi zvezek, 1925, str. XXVIII + 336; drugi zvezek, 1925, str. XXX + 370; tretji zvezek, 1926, str. XX + 383. — Ivan Cankar je začel živeti svoje posmrtno življenje in kot močno osrčje naše kulture oddajati sokove, vršiti svojo službo in okušati preizkušnjo svoje životvornosti. Prvi pogoj za to je izdaja vseh njegovih spisov. Nova založba, ki je to delo začela, nam navaja razumne in idealne razloge ter pravi v predgovoru, »da nam je Cankar v sedanjem hipu našega duševnega življenja potreben«. Toda poleg izdaje spisov nam njihov urednik prvič predstavlja Cankarja z uvodi in opombami, ki naj podpirajo umevanje in stvarno spoznavanje pisatelja in polože temeljni kamen k njegovi znanstveni ocenitvi. Ta naloga je nenavadno težka in potrebna. Dasi jih je vedno manj, ki bi Cankarjevo delo mogli odklanjati, kakor so sodobniki skoraj dosledno odklanjali njegovo moralo in filozofijo, je vendar le preveč očitno, da se ob njem ustavljamo večinoma le z zanosnim občudovanjem, ki nikomur ne koristi. Celoto Cankarjevega duha danes sicer že bolj čutimo, moč in pomen njegovega dela bolj doživljamo, toda njegov umetniški problem prihaja na mrtvo točko. Temeljni kamen k Cankarjevemu studiju imamo v teh zbranih spisih. Urednik je začel zbirati vse Cankarjeve spise, »ki so bili doslej tiskani ali po njem za tisk pripravljeni, po časovni vrsti njih postanka in v zadnji pesnikovi redakciji.« Izločil bo le »nezaokrožene fragmente in ona mladostna dela, ki jih pesnik sam ni hotel objaviti« (gl. založnikov predgovor). Kljub tej nepopolnosti lahko to izdajo imenujemo v bistvu zgodovinsko, ker popolna zgodovinska izdaja bi bila sedaj nemogoča in brezplodna. Teksta se urednik ni dotikal, tudi pravopisa ne. Pri toliki pieteti, ki lepo branje kolikor toliko ovira, bi vendar ne bilo odveč, da bi bil zadaj naznačil tiste svoje korekture teksta, »kjer ga je

očividno bila pokvarila ali piščeva ali stavčeva pomota«, kar bi ne bilo težko.

V teh prvih treh zvezkih imamo Cankarjevo delo od prvih začetkov — kolikor nas morejo zanimati — do drame *Za narodov blagor*; označuje ga v glavnem petero del: *Erotika*, *Vinjete*, *Jakob Ruda*, *Popotovanje Nikolaja Nikića*, *Za narodov blagor*. Na kratko bi označili ta tekst Cankarjevo začetno delo: od prvega mladostnega, zgolj literarno usmerjenega pisanja do tja, kjer je našel svoj lastni izraz in cilj. V tem času se je odločil umetnik za svoje posebno življenje in se začel spajati z narodom, s tistim svetom, iz katerega je neposredno črpal in vanj izlival svoje delo. Tu se šele začenja njegovo zavestno poklicno delo, ki je samo še pri Prešernu tako narodno programatično in organično. Tu že je načel tudi tisto čudovito zaokroženo pripovedno vsebino, ki bi jo imenovali njegov lastni mitos. Med označena glavna dela je urednik časovno in stvarno uvrstil neverjetno mnogo znanih in neznanih spisov: pesmi, črtice, novel, kritičnih in polemičnih sestavkov, toliko, da strmimo in občudujemo, kakšen delavec je bil mladi Cankar. Vse to drobno blago bo velikega pomena za studij njegovega formalnega razvoja: najbolj nas zanimajo kritike in polemike, v katerih vidimo neposrednega in osebnega Cankarja in njegove nazore o svetu in kulturi. V prvem zvezku je urednik zelo spretno objavil obe izdaji *Erotike* tako, da je drugi izdaji iz l. 1902 posebej dodal kot prvo izdajo tiste pesmi, ki jih druga nima. Časovna sporeditev radi tega ne trpi bistvene škode. Komedijo *Za narodov blagor* je redigiral po korigirani pesnikovi knjigi za gledališče (prim. III., str. 373); razlike med prvotiskom in to redakcijo ne bodo bistvene.

Sporedno s tekstom gredo *Opombe*. Z njimi gledamo v pesnikovo delavnico in spremljamo usodo posameznih del. S suho zgodovinsko metodo nam je urednik zbral in zvezal podatke o postanku posameznih del, avtorjevo razmerje do javnosti in razmerje slovenske kritike, poiskal je odziv kulturnih in političnih strani tedanje dobe, skratka vso literarno zgodovino Cankarjevega delovanja z bibliografijo vred. Ta stvarna literarna zgodovina je sočna, ker je neposredna in dokumentarično živo zajeta iz tedanjega našega časopisja in avtorjeve korespondence, tako da je sodba o posameznih dejstvih lahka in točna tudi tam, kjer je urednik sam ni povedal. Središče teh opomb je v prvem zvezku usoda *Erotike*. Dejstvo samo je danes dognano stališče in le še zastarelo in skrhano kulturno-politično orožje. Urednik je ostal strogo v mejah svoje metode, zato pa sodba razumnega bralca tembolj težko pada na politikum okoli tega dejstva, izza katerega značilno stopata dr. E. Lampe in Fr. Govekar. Iz bibliografije v drugem zvezku je zanimivo dejstvo, da je večina teh pozneje ne zbranih spisov izšla v Slovincu, nekaj celo po izdanju *Erotike*; z avgustom 1899. pa se na tej strani prekinejo zveze z njim. (Prim. I., str. 119.) Opombe tretjega zvezka označuje historijat prvega Cankarjevega dramatičnega ustvarjanja in razmerje slovenske javnosti do njegovega dela. Urednik nam je tu organično obdelal zgodovino Romantičnih duš, ki jih je v tekstu kot posmrtno in ne od avtorja pripravljeno izdanje izločil. Za objektivno ocenitev Cankarjeve etične smeri in njeno razume-

vanje so važni kritični dokumenti o njegovih dramatičnih delih, zlasti novi politikum okoli Jakoba Rude. Iz vsega materiala, ki ga prinašajo opombe, so najbolj žive vse literarne ocene v revijah, ker iz njih vidimo, da prva nepristranska kritika vendar ni bila tako zaostala, kot navadno mislimo, ali pa da bi bila popolnoma nezmožna tolmačiti pesnikova dela; grda je bila samo tam, kjer se je vtihotapila vanjo politika in izkoriščala Cankarjevo ime in delo.

Neposredno za sprejem zbranih spisov in umevanje Ivana Cankarja so odločilne važnosti *u v o d i*. Tu je urednik prestopil mejo čiste zgodovinske metode in začel pisati historijo Cankarjeve dobe in osebnosti. Zgodovinske ugotovitve same so uredniku snov, ki jo prepleta s svojimi lastnimi sklepi, mislimi in resnicami življenja in jim daje poleg skrbi za zgodovinska dejstva neko objektivno zgodovinsko-filozofsko veljavo. V treh uvodih je na 78. straneh s hladno brezobzirnostjo očrtal podobo našega kulturnega gibanja koncem devetdesetih let in ob prelomu stoletja ter podal prvi sintetični primer naše novejšje literarne zgodovine. V treh stopnjah je zgrajena sinteza. I. zvezek nam kaže mladega Iv. Cankarja, njegovo »šolsko« dobo in prihod med dekadente; v teh letih stoji za njim poleg domačih in tujih pisateljev predvsem Aškerc s svojim obzorjem, realistično umetnostjo in protikatoliško miselnostjo, nato tuji dekadenti, dokler ga za kratko dobo ne prevzame in opoji Nietzsche. Literarni vplivi, ki jih navaja urednik, bi se dali še spopolniti s sporeditvami od tu in tam, kar dokazuje, da se je Cankar izredno veliko »šolal« in mu je podzavestno kaj ostalo (primeri 2. pesem v *Erotiki* iz l. 1902 in Shakespeare: Beneški trgovec V. dej.). Ugotoviti in omejiti bo treba predvsem Nietzschejeve vplive, ki trajno niso bili toliki, kakor je mislila sodobnost in še danes mislimo, a vse to bi bilo preko smeri in namena takih uvodov. V II. zvezku nam urednik predstavlja glavno mlado literarno družbo z Govekarjem, Kettejem, Župančičem in Murnom in jo označuje kot novo in zavestno kulturno gibanje in strnjen prijateljski krog. Nasproti tej literarni družini gledamo tedanjo oficialno slovensko literaturo v Ljubljanskem Zvonu in Domu in svetu. Tu spoznamo estetično revolucionarno smer mladih in odpor starih, bodisi realistov bodisi idealistov. Posamezne osebe mladih je urednik jasno osvetlil in ob njih pokazal samostojnega Cankarja, njegovo tesno prijateljsko zvezo s Kettejem in neorgansko z Govekarjem, dokler po Kettejevi smrti radi razlike značajev, etične in literarne kvalitete, ni prišlo do ločitve tudi med Cankarjem in Govekarjem. Etično osebnost Cankarjevo okoli 1900 pojasnjuje uvod v III. zvezek, ki pomeni vrh v enotni zgradbi dosedanjih uvodov. Tu urednik razvija Cankarjevo pojmovanje načelnih vprašanj o življenju in nam dobesedno piše historijo njegovega duha. Izidor Cankar je tu potegnil dve strogi črti, ob katerih je takrat teklo slovensko javno življenje: na eni strani imamo svobodomiselno strujo z materijalističnimi filozofskimi podlagami a dokaj nedosledno prakso, na drugi strani v teoriji in praksi strogi dogmatični katolicizem; sestava Cankarjeve duše je bila svobodomiselna a protimaterijalistična, dogmatičnemu katoliškemu sistemu pa tuja, zato ne javno ne s

srcem ni mogel biti niti tu niti tam; tudi ni bil pristaš esteticizma, ker je svojo življenjsko nalogo pojmoval ideološko in organično in je bil zato tudi nasprotnik l'art pour l'artizma; pač pa je bil etični individualist. »Vseskozi individualističen, kakoršen je bil, je moral postati nasprotnik zunanje legalnosti, državne, cerkvene, literarne, socialne, posegal je preko okorelega zakona v globino srca« (itd. stran XVII). Dasi so te znanstveno formulirane ugotovitve o Ivanu Cankarju točne, se vendar prav radi svoje znanstvenosti zde trde, ker ni predvsem podarjen umetnik, ki je vsekdar individualističen in daleč od vsake racionalistične formulacije oblik javnega življenja in pisanih programov, tudi tedaj, če je strankar in vernik. Cankar v tej dobi še ni bil tako močno ustaljen, kakor ga znanstveno formulira urednik: duhovno je protikatoliški, etično bližji krščanstvu kot materialističnemu liberalizmu; kakšen bi bil v službi liberalnega dnevnega delovanja, se nam pokaže v »Stricah in bratranih« (III., 70.); so-vražil je vsako kodificirano in privzeto vrednoto, kot etično votlo (III. zv., XVIII.), zato je tako programatično zgrabil »Almanahovce«. Preznačilna so zanj v Almanahovcih mesta kakor: »blizu je do skrivnosti in daleč do jasnih pravil te ali one religije. (III., str. 328.) Ali: »Sad spoznanja bi bil po mojih mislih vesoljni samomor; zakaj čemu potem življenje«. (Str. 329.) Tu jasno govori iz njega Nietzschejeva paradoksnost. In vrhu vsega tega je v tistem času že dobivala svoje obrise tretja struja našega javnega življenja, proticerkveni in protikapitalistični socializem, ki je Cankarja kot gibanje vedno pritegoval, a ga kot formulacija programa tudi ni mogel pritegniti. Že 1899. najdemo stike z E. Kristanom. Po Mickiewiczovi slavnosti mu je 18. aprila 1899. poslal v objavo pesem Svečanost v Varšavi (Erotika, 2 izd., str. 46) z naslednjim mottom: »Ko smo odkrili spomenik, stal je narod tiho in mirno v senci bajonetov... Vojaki so dobili ukaz, da streljajo v množico ob vsaki demonstraciji... Prepovedano je bilo polagati vence pod spomenik... Poročilo časopisov o slavnosti Mickiewiczovi dne 24. dec. 1898.« Brez tega motta je pesem nejasna. Ob isti priliki piše Kristanu: »Mickiewicz veste, da je bil z vso dušo demokrat. Meni se je zdelo, da je bilo ob znani svečanosti v Varšavi več revolucionarnega duha v tistem nevarnem molčanju, ki pomeni mnogo več kot vsaka glasna demonstracija. Car naj bi bil prepovedal — misliti.« (Prim. Pod lipo 1926, str. 41.) Pa kakor drugam tako tudi tu sem Cankar ni stopil »v stranko, v tolpo«, če še mi ponovimo za urednikom. Cankar je ostal izven domovine in v stran od grobih oblik našega javnega življenja. — Poleg formulacije življenjskega naziranja se mi zdi najvažnejše urednikovo dejanje, da je iz tega naziranja razvil formo tedanjega umetnikovega dela, ki ga označujejo predvsem nerealistične sestavine in »neverjetnosti«. »Kadar gre umetnosti za miselne ali etične tendence, tedaj vedno zapušča pot naturalizma in se ne meni mnogo za zunanjo verjetnost dogodkov ter jo nadomešča z notranjo resničnostjo apriorno zamišljenega sveta« (III. zv. str. XVIII.)

Urednikovo delo je radi pomanjkanja vsakih preddel izredno težko; Cankarjeva korespondenca je v veliki meri še prikrita in marsikaj nas bo še pre-

senetilo kot novo odkritje. Medtem smo n. pr. dobili že važne dostavke za Erotiko. Toda po urednikovi osebni orientaciji in njegovi metodi bo imelo to delo trajno vrednost. — Izdajo, ki je književna dovršenost prve vrste, spopolnjujejo faksimila značilnih avtorjevih rokopisov; vseh nam ni mogoče odobriti — zlasti v prvem zvezku sta oba vzorca bolj kliširani igrački kot faksimile, ki naj bo več kot prava podoba; reproduciran dokument naj bo!

France Koblar.

Hermann Wendel: Der Kampf der Südslaven um Freiheit und Einheit. Založila in izdala Frankfurter Societäts-Druckerei v Frankfurtu am Main, 1925. — Na 755 straneh, v 11 poglavjih riše Wendel zgodovino postanka narodne zavednosti pri Jugoslovanih in njihov boj za svobodo in ujedinjenje, ki ga je uresničila svetovna vojna. Naslovi poglavij prav jasno označajo vsebino in glavne smernice Wendlovega dela ter odločilne momente v zgodovini Jugoslovancev, na katere je oprl svoje pripovedovanje: »Narod brez zgodovine in raja« slika propad jugoslovanske samostojnosti in zavednosti v srednjem veku, — »Narod brez zgodovine se zave samega sebe« nam oriše prve pojave bodočega probujenja, — »Raja se dvigne do nacije« opisuje postanek srbske samostojnosti, — »Ilirija oshivljena« Napoleonovo dobo in njene posledice, — »Srbska država in srbski duh« opisuje vladu Miloša Obrenovića, — »Ilirska lira« govori o ilirizmu, — »Za svobodo in narodnost« o letu 1848 in njegovih posledicah, — »Prevrati in spremembe« se peča z usodo Jugoslovancev sredi XIX. stol., — »Veliki in mali« z berlinskim kongresom, z razmerjem Rusije do jugoslovanskih teženj in z avstrijsko jugoslovansko politiko v 2. polovici XIX. stol., — »Zbiranje sil in nastopi« nas pouči o dogodkih v jugoslovanskem svetu v zadnjih desetletjih pred balkansko vojno, — »Žrtvovanje in uresničitev« pa se peča z balkansko vojno, z nji sledečo svetovno vojno in dogodki ob koncu vojne ter združitvijo Jugoslovancev v državi SHS.

Na podlagi bogate literature, ki jo je v to svrho predelal, je Wendel precej plastično opisal zgodovino probuditve in osamosvojitve Jugoslovancev in Nemce lahko zavidamo za to delo, ki ga v lastnem jeziku v tako popolnem pregledu še nimamo. Priznati moramo tudi, da je Wendel jasno izluščil iz navideznega kaosa glavne smeri razvoja in njegove gonilne sile. Obsežno znanje o naših razmerah in zgodovini, ki si ga je izpopolnil z osebnim stikom z jugoslovansko sedanostjo in o katerem so pričala že njegova dosedanja dela, je napravilo tu svojo sintezo in ustvarilo delo, ki imponira po obvladanju obsežne tvarine in po kramljajoči lahkoti, s katero riše zamotana vprašanja. Netočnosti, ki so jih navedle dosedanje kritike v raznih naših revijah (Čas, Ljubljanski Zvon, Srpski književni glasnik), so tako sporadične in večinoma take narave, da nam mora tudi s te strani delo imponirati. Kot točna informativna knjiga, ki skuša biti na vse strani nepristranska, popolnoma zadostuje svojemu namenu.

Kar se sloga tiče, je ostal Wendel tudi tu — kakor bi pri delu take vsebine in znanstveno kompilatoričnega značaja tega ne pričakovali, — sebi popolnoma zvest: slog je živahen, prijetno kramljajoč

kakor v dobrem podlistku in priznati moram, da je to edino, kar me pri tem delu nekoliko moti. Kakor je prav, da je tvarina v lahki obliki podana, da čitatelja mika in ga ne muči s suhoparno podanimi in utrudljivo kopičenimi dejstvi, vendar žurnalistični ton v ti knjigi včasih nekoliko odbija. Lepo je povedano, če čitamo na str. 558 »Der wahre südslavische Einigungsdrang empfang von dem demokratischen Wind dieser Jahre rote Backen; von keines dynastischen Gedankens Blässe angekränkelt, ging er vom Volke aus und kam zum Volke,« ali str. 284 o akciji carja Nikolaja I. proti ogrskim vstašem »er tat es nicht um der schönen Augen der Slaven willen, sondern um als Ritter Georg der europäischen Legitimität den Drachen des Umsturzes zu erlegen«, toda nas v knjigi, ki operira z dejstvi, vendar nehoté dirne. In te vrste frazeologije je v knjigi polno; srečate jo skoraj na vsaki strani. Dejstvo pa je, da je ravno ta način izražanja tipično Wendlov in da je opravičen po dejstvih, ki so te slike vzbudila v pisatelju, kajti vse te cvetke naj le nazorneje ilustrirajo dogodke, na katere se nanašajo. Bojim pa se, da jih nevesčemu čitatelju, ki ne gre za slogovnimi finesami, celo zamegljavajo.

Navajam vse to samo radi označbe dela, ki se samo priporoča in bo nedvomno našlo hvaležnih čitateljev ne samo med Nemci, za katere je pisano, ampak tudi med Jugoslovani, v katerih informacijski literaturi izpopolnjuje občutno vrzel. Ni čuda, če je srbska izdaja že naznanjena. Frst.

Franc Bernik: **Z nekdanje Goričice.** Samozaložba. Natisnil Slatnar v Kamniku, 1925. — V literarnem listu to knjigo omenjam le s posebnim namenom, ker jo moramo pozdraviti kot lep pojav domačijske literature. Napisal jo je župnik svojim faranom v pouk in našel to pot prav primerno obliko, ker je ustvaril neke vrste čitanko o krajevni zgodovini, napisano v čistem, skrbno zloženem, jeziku. O nekaterih straneh meritornega značaja te knjige bom izpregovoril v Času. Tu poudarjam samo, da se mi zdi oblika takih poljudnih knjižic, ki nimajo prevelikega obsega ter so zanimivo in jezikovno skrbno napisane, prav primerna za pouk ljudstva o zgodovinski preteklosti kraja in z njim prometno in gospodarsko ožje zvezanega ozemlja. V današnjih časih, ko rapidno odmira ustna tradicija, ki je živela skozi stoletja iz roda v rod in še šola ni popolnoma uspela, da jo nadomesti, bodo take, na detajlnem zgodovinskem študiju temelječe knjižice najboljši način ohranjanja spominov o krajevni preteklosti. Knjižica je tudi dobro ilustrirana. Frst.

BELEŽKE.

Literarni klub na Dunaju v l. 1896/1897. Meseca julija 1896. l. mi je pisal Govékar iz Ljubljane v št. Pavel v Savinjski dolini, kjer sem prebil počitnice: »Cankar je napravil maturo. Tehnik bo.« In v jeseni 1896 je res prišel Cankar na Dunaj z namenom, da se vpiše na tehniki. Naselil se je nekje v IV. okraju, kjer so večinoma stanovali tehniki. A iskal ni njihove družbe, temveč se je rajši mudil med slušatelji univerze, ki so stanovali v VIII. in IX. okraju. Tehnični studij ga ni prav nič zanimal, njegov interes je bil posvečen literarnemu

delu. Po Govékarju smo se kmalu seznanili s Cankarjem in Župančičem, ki sta tedaj že oba bila na glasu mladih nadarjenih modernih pesnikov, Cankar s psevdonimom »Ivan Saveljev«, Župančič pa »Aleksij Nikolajev«. V ospredju je bil tedaj še Cankar pesnik in o njegovih črticah, ki jih je bil že mnogo objavil z raznimi podpisi, se v družbi ni nikoli govorilo. Kmalu potem, ko smo se seznanili, smo si ustanovili svoj literarni klub. Za svoj lokal smo si izbrali Ederjevo gostilno na OttakringerstraÙe v XVII. okraju, kjer so imeli vsak četrtek prav dobre domače klobase, jetrnice in krvavice, ki so nam nudile izdatno in ceno večerjo. Pred večerjo je na vsakem sestanku čital eden izmed klubovih članov v separirani sobici nekaj svojih literarnih proizvodov in na to je sledila kritika in diskusija. Kolikor se spominjam, je čital na enem teh večerov Cankar med drugimi tudi svojo romanco »Sultanove sandale«, ki jo je vzprejel pozneje v svojo prvo knjigo »Erotika« (1899), Župančič pa je čital romanco »Essehrin kip«, ki jo je vzprejel pozneje v svojo »Čašo opojnosti« (1899). Da se je plel razgovor tudi o vseh novih literarnih pojavih in o vedno bolj razvnamajočem se »literarnem boju«, je umevno.

Po zaključku »oficijelnega dela« pa smo planili na dobre Ederjeve klobase, od katerih so dobili naši večeri tudi šaljivo ime »klobasarski večeri«. Tovariš, ki je imel navadno zdrav želodec in dober apetit, je marsikrat, sicer malce sramežljivo, a vendar »repetiral« večerjo. Pijačo nam je nosil pikolo »Dagobert«; ime se je zdelo Govékarju tako komično, da ga je pozneje uporabil v nekem svojem spisu. Sestanki so skoro redno končavali v kavarni »Fin de siècle« na Hernalsergürtlu. To je bila nočna kavarna z godbo in ženskimi gosti. Toda mi se navadno nismo brigali niti za godbo niti za ženske; nadaljevali smo literarno debato, ki je postajala vedno burnejša in se je včasih razvnela do hudega besednega boja, ki se je bil zlasti med Cankarjem in Govékarjem. Glavna točka spora je bila, kdo bo prvi spisal in spravil na oder — dramo, Cankar ali Govékar. Nekoč je prišlo celo do stave za 10 steklenic šampanjca. Zmagala sta prav za prav oba. Govékar je napisal »Rokovnjače« in jih je spravil prvi na oder; a to ni bilo samostojno, izvirno delo, temveč le dramatiziran Jurčič-Kersnikov roman. Cankar je sicer res že naslednje leto 1897 spisal izvirno dramo »Romantične duše«, ki pa je izšla v tisku in prišla na oder šele po njegovi smrti. Pač pa je zopet leto kasneje 1898 spisal svojo drugo dramo »Jakob Ruda«, ki je prišla prvikrat na oder 16. marca 1900. Da stave ni plačal nobeden, si je lahko misliti. Ker se je ta literarna debata razvijala vsakikrat enako in postajala že stereotipna, sem se pozneje navadno jaz prvi izmuznil iz družbe in jo popihal spat, da sem mogel drugi dan na predavanja. Cankar me je zato proglasil za filistra in me počastil s tem naslovom tudi v pismu na svojega brata (Dom in svet l. 1920).

Fotografirati smo se dali pred Božičem 1896; Govékar se po novem letu 1897 ni več vrnil na Dunaj, ker je vstopil v uredništvo »Slov. Naroda«. Cankar pa je s par krajšimi in daljšimi presledki ostal še dolgo vrsto let na Dunaju in tam spisal večino svojih del. Dr. Fr. Vidic.

IVAN GROHAR: SEJAVEC.

IZ NAŠE DNEVNE KULTURE.

Odgovor in pojasnilo.

G. Jernej Stante je v zadnji številki Mladine naslovil name tole pisanje:

Poslano.

Na naslov g. Franceta Koblarja,
urednika »Dom in Sveta«.

Ker sem se prepričal, da me sodelovanje pri Dom in Svetu pod Vašim uredništvom sili k neprestanim kompromisom, storniram tem potom pogodbo glede objave moje dramske pesnitve »Noč«. Da pa storim to javno, opravičujem z Vašim nastopanjem napram meni, kakor tudi napram onim mladim zanešenjakom, katerih delovanje odklanjate že a priori. V osvetljenje Vašega postopanja sledeče: V lanskem letniku ste po dolgem in strahopetnem premišljevanju objavili »Mlado Bredo« in še tedaj v bistvu okrnjeno. V reklami za letošnji letnik ste najavili mojo »Noč« z laskavim izrazom, dasi je niste videli takrat, niti je niste videli doslej. To Vas pa ni oviralo, da bi mojega delovanja ob priliki recitacije na šentjakobskem odru v kritiki »Slovenca« ne zavrgli kar v celoti. Ali ste to storili radi mene? Ali ste to storili, ker sem nastopil skupno z zanešenjaki? In bodi eno ali drugo: Ali je to pošteno? — Ako bi se Vam zdelo vredno, da se sklicujete na moja pisma in moje izjave napram Vam, odgovarjam že sedaj sledeče: nastopal sem, kakor se nastopa proti ljudem Vašega kova, ako se hoče kaj doseči. Kajti uverjen sem, da bi odkrito izjavljanje mojega mišljenja o Vas in Vašem nastopanju v literarnem življenju, imelo za posledico takojšnjo spoznanje moje brezpomembnosti in negativnosti. Vem, da je to nemoralno, toda v napačni misli, da koristim skupnemu cilju, sem vzel to težko breme na svojo vest.

Jernej Stante.

Zadnji del tega poslanega me sicer odvezuje odgovora. Podpisani g. Stante je svoje sotrudiško občevanje z menoj sedaj odkril kot neiskreno, lažnivo, nemoralno. Njegova stvar. Ker neka družba ne more ne pri tem ne pri onem listu na površje, sem prišel zdaj tudi jaz pod ogenj ogorčenja. To me nič ne moti. Moje uredniško poslovanje in delo ni ne kompromisno ne strahopetno, sicer bi bil Mlado Bredo zavrnil, — na kolenih je tudi nisem sprejel. A priori ne odklanjam nikogar, povem vedno svoje mnenje; v tem slučaju sem ga celo javno povedal. Takega kova sem. Dom in svet je tudi tak list, da vsak poštenjak ve, zakaj piše vanj. Še to: »Noč« sem naznanil v letaku zato, ker mi je avtor povedal njeno vsebino; storil sem to dobrohotnost z njegovo vednostjo. Avtor bi mi bil svoje delo poslal kljub poročilu o recitacijskim večeru, toda šele sedaj se je vzbudil v njem moralni čut — solidarnosti. Zopet njegova stvar, saj nobene pogodbe ni storniral, tudi jaz bi bil delo odklonil, če bi se ne strinjal z njim. In če bi se mi nazadnje še zahotelo po anekdotah, bi bila zadeva takoj brez tistega moralnega jedra, ki ga ima Poslano v Mladini.

Fr. Koblar.

Kako je bistveno okrnjena Mlada Breda. (Prim. Dom in svet, 1925.) Radi kontrole na-

vajam cele zveze, kar sem izpustil, je tukaj v oklepajih.

Str. 109 na levi. Putifar: Dvanajstkrat je udarilo (ob bron) kladivo ure Tvoje.

Istotam: Gospod: Kralji in knezi vseh dežel, (glave obtežene z mrzlo kovino kron,) vitezi hrabri z meči plamenečimi...

Str. 109 na desni: Putifar: Le njega, ki na bregu tvojega življenja vse dni od rojstva tvojega sedi (in s krilom svojim črnim bela jadra tvoje ladje polni,) duha nemirnega s pogledom ognja, (besede zlatega cekina,) le njega nisi videl.

Str. 110 na desni: Glas prvega jetnika: Prav kmalu dokonča življenje naše hladno jeklo, (ostro orožje njihovo.) ...Ime mu je volja Gospodova (vseh revnih in zatiranih Boga.)

Istotam: Putifar: in ne po misli drugih (kakor ščuke urnih).

Str. 111. na desni: Škof: in temelje kraljestva božjega drobi (ko pomladanska sapa trdne skale.)

Str. 141 na desni Putifar: in ne po mislih drugih (kakor ščuke urnih.)

Str. 170 na levi: Putifar: A škof in snubca, (mešetar in prekupca?)

To je vse. Le če k tej bistveni okrnitvi spada tudi popravljeni pravopis, potem sem izgubljen. Čutim, da je bilo truda preveč. Rokopis je pri meni.

Fr. Koblar.

Moje poročilo v Slovincu 13. maja 1926.

Recitacijski večer. V torek 11. t. m. je bral režiser Narodnega gledališča g. Milan Skrbinšek v šentjakobskem gledališkem odru ožjemu krogu večinoma akademskih slušateljev pesniške proizvode Frana Oniča, Vladimirja Premruja in Jerneja Stanteta, in sicer iz daljših spisov »Ljubljanske marginalije«, »Tomaž nevernik« in iz drame »Noč«. Širša javnost literaturi v splošnem, zlasti najmlajši, ni prijazna in njeno posredovanje zahteva sile in obrambe, kakršne pisana beseda do danes ni potrebovala. V kolikor je mogoče proizvode najnovejše dobe pri nas soditi, nas gotovo ne zadovoljuje njihov preobloženi izraz, ki ne ustvarja podob in slik, temveč jih razbija v črepinje in premika v groteskne like; prav tako njihova preutrujena vsebina govori prej o koncu kot o začetku ustvarjanja. Odziva v duši ni in ga ne more biti, dokler ni pesmi, ki dušo zbudi; duševni napev (prav n a p o r) sam na sebi še ni lepota. Najočitnejši znak proizvodov treh pesnikov naših (prav: naših treh pesnikov) je zagrenjenost in obup nad socialno in etično površino našega življenja, klic po človeku, ki ga vendar nikjer ne slutimo. Vedno bolj očitno se kaže konec kolektivnega človeka v literaturi. Pesniško še najbolj priteguje Stante, vendar je tudi njegova pesniška podoba premalo živa in resnična. Občinstvo je odhajalo preutrujeno in brez zadoščenja, čeprav je g. Skrbinšek vesten in živahen čitatelj.

Fr. K.

PREJELI SMO V OCENO:

Proletarec, Glasilo Jugosl. socialistične zveze. Prvomajška številka 1. 1926. Chicago. (Iz vsebine: A. Cerkvénik, Danes; pesem. — F. Z., Jugosl. socialistična zveza. — Ivan Molek, Tresise, Gospod; pesem. — A. Cerkvénik, Ali je

umetnost proletariatu potrebna? — Frank Rataic, Pogled na boje trboveljskih rudarjev v preteklosti. — A. Kobal, Ivan Cankar. — Tone Seliškar, Rudarsko mesto; pesem. — Frank Zaitz, Literarna in časniška višina slovenskega časopisja [v Ameriki]. Peča se tudi s perečim vprašanjem sistematčne literarne kraje iz publikacij v stari domovini. — Tone Seliškar, Lokarno; pesem. — J. Jauch, Ob 15 letnici kluba št. 27 J. S. Z. v Clevelandu. — John Koklich, Zgodovina kluba št. 118, J. S. Z. v Canons-Burgu. — X. X., Waukegan v J. S. Z. in izven nje. — J. Molek, Vse in — nič. — A. Šular, Slovenci v Kansasu — njihova preteklost in sedanjost. — Nace Žlemberger, Glencoe v zgodovini ameriških Slovencev.)

Franjo Šuklje: Iz mojih spominov. I. del. Ljubljana, Kat. tiskovno društvo, 1926.

A. Remec: Zakleti grad. Romantična igra v 5 dejanjih. Ljubljana, Jugosl. knjigarna, 1926.

L. Thoma: Lotkin rojstni dan. Posl. Ivan Lah.

Branislav Nušić: Naša deca. Oder zv. 15., Ljubljana, Zveza kulturnih društev, 1926.

Izgubljeni in zopet najdeni mož. Burka v 3 dejanjih. Po Č. priredil Karlo. Nova Talija zv. 1. Gorica, Narodna knjigarna, 1926.

K. Federici: Dvorec na deželi. Farsa v enem dejanju. Iz ital. K. B., Gorica, Narodna knjigarna, 1926.

B. Karlo: Ovire. Groteska v 2 dejanjih. Nova Talija zv. 3. Gorica, Narodna knjigarna, 1926.

Izveštaj o radu podmlatka Društva crvenoga Krsta kralj. SHS u šk. godini 1924/25. (Cir.) Beograd, 1926.

J. Ledroit: Frühschein der Kultur. Bilder aus Vorgeschichte und Urzeit. Herder & Co. Freiburg i. Br., 1926.

H. Weisser: Calderon und das Wesen des katholischen Dramas. Eine aesthetisch-dogmatische Untersuchung. Herder, Freiburg i. Br., 1926.

J. Frägle S. C. J.: Negerpsyche im Urwald am Lohali. Beobachtungen u. Erfahrungen. Herder, Freiburg im Breisgau, 1926.

Fr. Kovačič: Slovenska štajerska in Prekmurje. Zgodovinski opis. Ljubljana, »Slovenska Matica«, 1926.

Karl Künstle: Ikonographie der Heiligen. Herder, Freiburg im Breisgau, 1926.

Joseph Sauer: Wesen und Wollen der christlichen Kunst. Herder, Freiburg i. Br., 1926.

Narodna enciklopedija SHS. 10. zv. Jagić do kajkavski dijalekt. — Bibliografski zavod d. d., Zagreb, 1926.

Oskar Žolnir: Šola v nebesih. Igra v 3 dejanjih. 6 vlog za odrasle, 15 vlog za mladino. Naš oder, snop. 1. Učiteljski dom, Maribor, 1926.

L. J. P.: Ameriška zgodovina. American Home Publishing Company, Cleveland, O., 1926. — Knjigo je izdala »Ameriška Domovina«. Sestavljena je po raznih ameriških virih in ilustrirana. Namenjena je preprostemu ameriškemu slovenskemu čitateljskemu krogu, ki so mu angleška dela težje dostopna.

Klemens Stehle: Das Mutterhaus der Barmherzigen Schwestern vom hl. Franziskus zu Gengenbach. Freiburg i. B., 1926, 8°, 56.

Ilustrirana brošura, izšla o priliki 60 letnice kongregacije, daje kratek, stvaren pregled o razvoju razmeroma mlade veje frančiškanskega reda. Vsebina: 1. Ustanovitev kongregacije. 2. Desetletni boji. 3. Zmaga in razširjenje. 4. Današnje stanje in delovanje.

Gustave le Ronge: Misterija. Roman. Knjižnica »Jutra«, zv. 11. Ljubljana, »Jutro«, 1926.

Časopis za zgodovino in narodopisje. XXI. letnik. Ur. Fr. Kovačič. Maribor, 1926. (Iz vsebine: Fr. Kovačič, Gradivo za prekmursko zgodovino; — Glaser Janko, Doneski k zgodovini knjigotrštva v Mariboru; — Furlan, p. Alfonz, Pisatelji frančiškanske hrvatsko-kranjske pokrajine sv. Križa; — Kelemina J., Nove dulebske študije; — Nagy J., Hrvatsko kraljestvo i njegove isprave; — Košir-Möderndorfer, Ljudska medicina med koroškimi Slovenci. — Izvestja. — Slovstvo. — Društveni glasnik.)

Kazalo k Časopisu za zgodovino in narodopisje I.—XX. Izd. Zgodovinsko društvo v Mariboru, 1926.

F. V. Ferster: Socialna kultura. (Cir.) Preveo z nemackog Vuk Vrhovac. Beograd, Cvijanović, 1926.

Materinstvo. Gorica, 1926. (Vsebina: Od hrepenenja do novorojenčka. — Od poroda do ozdravljenja. — Novorojenček. — Otroška doba. — Mati — zdravnica. — Bolezni dojenčka. — Otroške bolezni.)

Vijenac. Zagreb, 1926. Knj. VI. Št. 11-12. prinaša članek Ivana Nevistića Jubilej Ivana Cankara in prevod Cankarjeve črtice One lijepe večeri. Na začetku je C. slika.

Srpski književni glasnik. L. 1926, knj. XVIII. št. 3. prinaša pod naslovom Iz najnovije slovenačke lirike prevode A. Novačan, Litanije izpovedanih; Srečko Kosovel, Ekstaza smrti; Vinko Košak, Na raskrsnici.

Marija Kmetova: Večerna pisma. V Ljubljani, 1926. Tiskovna zadruga, »Prosveti in zabavi«, 12.

Oskar Hubicki: Roman zadnjega cesarja Habsburžana (Razpad carstva). Knjižnica »Jutra«, 12. Ljubljana, 1926.

Ivan Cankar: Mladost a inné rozprávky. Prevel prof. dr. V. Mierka, Košice, 1926. Knjižnica »Slovanského lúdu«, zvezek VI. Zbirka prevodov zaključuje kratka beležka o Cankarju in njegovem delu.